

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата вносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

IV рік. Ч. 6.

Відень, 4-го лютого 1917.

Ч. 136

Справа поневоленних націй.

Войовничі політики почвірного порозуміння дійсно не жалували гарних фраз, аби замаскувати свої хижацькі плани. В парламентах і на політичних зборах, в дипломатичних нотах і пресі виголошувано безнастанно „високотичні“ засади міжнародного права та справедливости, загального добра й волі поневоленних націй. Щодо інших „високо-моральних“ засад, виголошених крикунами почвірного порозуміння, вони настільки вже загупили від довгого й різнородного ужитку в міжнародних відносинах, що самі по собі не могли вже принести ані користи ані шкоди. Демагогія-ж в справах національностей у віці відродження і буйного розвитку поневоленних націй є досить небезпечною річю. Своім демагогічним голосінням „волі націй“ політики почвірного порозуміння, як то кажуть, „викликали вовка з ліса“. Коли на заході Європи національне питання в гострих формах, з виїмкою хіба ірландського в Англії та флямандського в Бельгії, майже не існує, на сході Європи цілий ряд пекучих національних питань жде ще своєї розв'язки. Виголошуючи постулат „волі націй“, держави почвірного порозуміння сподівалися заховати від світа те, що найбільший з його членів — Росія є класичною країною нерозв'язаних, або дуже „своєрідних“, дійсно-російським способом розв'язаних національних питань.

Меч центральних держав розрубав ту запону, якою російська деспотія старала ся закрити від світа долю поневоленних нею націй. Перед Європою висунули ся питання: польське, литовське, українське та білоруське. Питання будучої долі тих народів, території яких цілком увільнені від Росіян, — Поляків і Литовців — в більшій чи меншій мірі вже фактично розв'язані. Відносно сих пачливіших народів неутральних державам в кінці війни доведеть ся лише ствердити засаду „волі націй“, так урочисто виголошену почвірним порозумінням, хоч і в цілком противнім дусі, як воно бажало.

Значно більше могли б зробити неутральні держави в українській і білоруській справі. Правда, лише частину української й білоруської території відбили центральні держави від Росії, але питання будучої долі сих народів стає перед Європою в цілім його обсязі. Засада невмішування у внутрішні справи чужої держави зломилася війна й при заключенню мира вона певно не матиме сили. Президент Сполучених Держав Вільсон висловив ся відкрито й виразно не лише в польській справі, яку Росія все ще хоче уважати своєю „внутрішньою справою“, він виставив деякі жадання і щодо інших поневоленних націй Росії, а тим самим і Українців, він жадає, щоб усім народам забезпечено „індивідуальний і суспільний розвиток“. Правда, в енуціяціях Вільсона недостає не лише зазначення окремих націй, а й конкретних жадань у справі поневоленних націй, але не

підлягає сумніву, що ся справа поки-що в загальній формі є важною складовою частиною мирової програми Вільсона. Про се свідчить і його прихильник, бувший американський генеральний консуль Гейней, що заявив у розмові з співробітником віденської „Neue Freie Presse“: „При оцінці ноти Вільсона треба звернути особливу увагу також на справу національностей. Він признає для Європи ту засаду національностей, яку в Америці, здаєть ся, вже переможено, помінаючи може Ірландців, що хоч і прийняли американську національність і є лояльними, дуже впливовими під політичним оглядом американськими горожанами, але всі вони разом старають ся увільнити Ірландію від гнету Англії. Вони будуть також в першій мірі тими, що сильно впливатимуть на правителство Сполучених Держав, коли їх законодатні інституції рішать обстоювати засаду національностей в Європі“.

Поруч з Ірландцями виступають проти своєї англійської гнобительки представники найбільшого з поневоленних народів Англії — Індіців. Європейська езекутива індійської національної партії звернула ся телеграфічно до Вільсона з палким протестом против Англії, в яким між иншим говорить ся: „В згоді з засадами, які Ви заступаєте й відповідно до котрих жадний народ не має права панувати над иншим народом, жадаємо ми, щоб Індію увільнено з англійського ярма та щоб їй дано спроможність зайняти місце в крузі інших націй.“

Досить тяжко означити, в якій мірі протести поневоленних націй Англії та Росії вплинули на виступ Вільсона в обороні засади національностей, певно лише, що вони не лишили ся цілком без впливу на нього. Але й сього вже досить, щоб послідовно й невпинно продовжувати та всіма силами розвивати акцію згаданих поневоленних націй в Америці й інших неутральних державах. Америка стоїть в сій акції очевидно на першій місці не лише тому, що вона є найсильнішою з усіх неутральних держав, а й тому, що тут сконцентровані значні частинки поневоленних націй Англії та Росії. Що торкаєть ся спеціально Українців, їх завдання в зазначенім напрямі тим трудніше, що їм доводить ся не лише обстоювати своє право на національний розвиток, а й боронити ся від фалшивого заступництва своїх національних інтересів з боку москвофілів і Поляків. Так напр., як доносить „Нов. Время“, „на останніх зборах „Галицько-русскаго Общества“ постановлено звернути ся через почесного члена товариства, американського архієпископа Євдокима в Ньюорку, до Вільсона з заявою, що його мирових пропозицій не можна прийняти доти, доки не увільнить ся (!?) цілої Прикарпатської Руси — Галичини, Буковини й Угорської Руси“.

Сю заяву можуть стрінати в Америці лише сміхом, бо там є сотки тисяч австро-угорських Українців, але Моска-

лів з Австро-Угорщини там ледве чи хто бачив, але вона показує, як Москалі старають ся сфалшувати в Європі й Америці відомости про Україну. Тим рішучіше мусять обстоювати Українці свою справу й поза межами російської вязниці.

М. Троцький.

Російська преса в справі відокремлення Галичини.

Виступи українських політичних організацій з приводу актів з дня 5 падолиста 1916 р. відбили ся голосним відгомном також в російській пресі, яка, видко, дуже пильно стежить за положенням української справи в політиці центральних держав, але не завжди вірно передає факти, коментуючи їх очевидно по своему розумінню.

Наводимо тут два голоси з двох протилежних політичних таборів, а саме голос ліберальної „Рѣчи“ й реакційного „Колокола“.

„Рѣчь“ у статі п. з. „Польская государственность“ (ч. 334, 17/XII 1916) лучить уступленне кабінету Кербера з актами з дня 5 падолиста. Згаданими актами — пише „Рѣчь“ — Кербер викликав на денне світло підземні духи (!) Австрії, загнати які назад в підземелле і панувати над ними ледво чи хто зможе. Польські акти викликали вибух політичних пристрастей в цілій імперії, але спеціально діткнули Українців, котрих з „головою віддано Полякам“ — замість висвободження зпід польського панування через утворенне з українських земель окремого коронного краю.

В широкій статі „Рѣчи“ згадуєть ся про зложенне мандатів в Загальній Українській Раді, про ухвалу Народнього Комітету, що він буде піддержувати українське представництво в боротьбі проти відокремлення Галичини, цитують ся заклик „Вістника СВУ.“ „до самооборони“ і статю „Діла“ на тему, що актами 5 падолиста останнього слова ще не сказано, наводить ся інтервю співробітника „Berliner Tageblatt-у“ з д-ром Костем Левицьким, вкінці говорить ся про призначенне Бобжинського на міністра, який, мовляв, яко „спеціаліст від польсько-українських компромісів“ постараеть ся чимсь задобрити Українців, „але й се завданне — закінчує „Рѣчь“ — навряд чи можна здійснити. Істотних, історичних суперечностей не можна ані знищити ані затемнити, тим більше тепер, коли не тільки в Галичині і в Австрії, але по цілім світі виявили ся національно-політичні противенства. Для австрійських Українців ділема — з Австрією, чи з Польщею — з багатьох причин розв'язуєть ся в протипольським дусі. Коли акти про Галичину й польську державу й усувають сю ділему та доля злучить Українців з Польщею, то перед австрійськими Українцями стає друга ділема: з Польщею, чи з Росією? Як сю ділему розв'яже австрійське українство, се буде залежати від того, як поставить ся українську справу в Польщі й Росії, та від дальших воєнних і політичних подій під час сеї війни й по її закінченню“.

Що инше співає „Колоколь“. В статі „Послѣднія попытки Австрії и Мазепинцы“ (ч. 3147 з 2 грудня 1916) спинаєть ся він над тим, як прийняли заповідженне відокремлення Галичини Поляки й Українці. Шодо Українців — „Колоколь“ наводить відому резолюцію Української Парляментарної Репрезентації в справі відокремлення Галичини й робить від себе між иншим такі уваги: „Відношенне австрійських політиків до найвірнійших і найревнійших поборників габсбурзької ідеї, якими завсїгда були Українці, дуже характеристичне. Чи не віденські політики ще так недавно вмовляли в Українців мрію про самостійну Україну? Чи не Українці утворили для Австрії на самім початку війни Січових Стрільців? Чи не Українці пропагували в Галичині силу германізму? А що є результатом? — Широка автономія Галичини виключно на користь Поляків! Повна негачія основного домагання українських націоналістів, які умовою свого співробітництва з Віднем ставили здійсненне

поділу Галичини на дві часті: західну — польську та східну — українську.“ Зазначивши обставину, що в східній Галичині живе досить багато Поляків, яким віддаєть ся верховодство в краю, „Колоколь“ заключає, що „таким чином Українців пожертвовано Полякам „австрійського забору“ для того, щоб надати більшої повноти й виразности їхній „незалежності“.

Далі „Колоколь“ цитує статю з „Діла“, в якій між иншим говорило ся, що колиб нам грозило прилученне до Росії Галичини й Буковини, се не повинно нас кидати в розпуку, бо властивою коліскою українського руху була й буде російська Україна, й у відповідь на се наводить дуже цікавий документ, називаючи його добрим початком в заходах коло недопущення в Росії мазепинської пропаганди. Є се представленне предсідателя московського товариства „За Росією“, внесене до міністра внутрішніх справ. Зацитовані „Колокол-ом“ уступи сього представлення звучать: „В часі, коли наша армія, олицетворюючи собою єдиний „русский“ народ, з пожертвованнем життя беть ся з ворогом, позаду неї знаходять ся люди, що бажають внести розлад у нашу єдину „русську“ сімю і, поширюючи ідеї, виплекані такими ворогами нашої вітчизни, як знаменитий Бісмарк, проповідують серед наших Малоросів штучно утворене для них „Українство“, — роблять заходи коло засновання українських гімназій і заведення в школах української мови, утвореної все-німецькою інтригою в Галичині й чужої „русскому“ народови, який заселяє нашу Малоросію і розмовляє малоруським наріччєм. Дятого Головна Рада Товариства просить не давати дозволу на відкритте українських гімназій і не дозволяти штучно утвореній українській мові вдирати ся через народні школи до „русского народу“.

Росія як азійська держава.

За віденським часописом „Ostdeutsche Rundschau“ познайомлюємо наших читачів з розумними висновками знаменитого берлінського професора.

Конче треба бажати нашому оружю дальших успіхів у північнім напрямі. Ніде не відчували так входу Німців яко визволення, як у Курляндії; аж до простої людини мали там наші, що входили, почутте, що приходять до німецького краю. Дальший похід через Двіну все свіжо оживляв би се почуванне і зміцняв би його. Лівляндія, Курляндія, Естляндія се більше ніж через сім століть споріднені землі німецької культури. Правда, Німці не творять і 10% населення, але їх порода двигаеть цілість, витискає тавро, що кождому зараз впадає в очі, що різко відріжнює від докочужного світа. І тільки злоба або незнання може обвинувачувати їх, що здержали розвиток лотисько-естонського населення або що визискали його. Що загальнокорисне повстало в краю і існує, вони се сотворили. Одначе перед ними стоїть тепер ділема: знищення або перехід під німецьке пануванне; третього виходу нема. Поступуванне в останнім році усуває щодо сього усякий сумнів.

Певно, наше правительство мусить і тут тільки те робити, що виходить на добро Німеччині; се мусить бути її одинокою провідною зорею. Але чи се не досить велика користь? Шойно посіданне надбалтійських земель зробило б нас панами Балтійського моря під економічним і мілітарним оглядом, якими ми поки-що не є, не зважаючи на чисельну перевагу нашої флотії. Населенне сих земель не тільки легко примінило ся-б до німецького проводу, що до нього від століть воно призвичаєне, але й незабаром було-б наслідком своєї економічної й мілітарної спроможности бажаним зміцненнем нашої сили. Коли тут і там вказують на те, що нова границя вздовж Нарви, Пейпуса й далі менше більше вздовж Великої викликає сумніви під стратегічним оглядом, треба пригадати те, що сю границю довше ніж половину століття удержала мала держава проти великої московської держави. Один з наших найзнаменитіших і найвищих генералів думає: „Ся границя дійсно дуже сильна й легко її оборонити.

Найбільша її добра прикмета се близьке загрожування Петербургови.

Коли задуметься відірвати широкі області від російської держави, треба також відповісти на питання, як представляє собі їх будучий лад.

Німеччину називають національною державою і можна згодитися з тим, не зважаючи на сильні чужі домішки на сході, заході й півночі. Однак саме ці домішки разом з труднощами, які несуть з собою, перестерігають перед усяким дальшим прилучуванням чужинців до участі в державній конституції. Мешканці нових опанованих областей мусять одержати свій власний внутрішньодержавний лад.

Ще більше ніж на заході обставини на сході самі з себе спричиняють відокремлення. На історичній підставі виразно відрізняються Литва, надбалтійські краї й Україна від себе й від Польщі. Найдальше на північ висунений язичок Конгресової Польщі, сувальська губернія, має у великій перевазі литовське населення, південний схід, холмська губернія, українське; тому-то в 1912 р. російське правительство утворило з неї окрему губернію. Як з національних, так і з мілітарно-географічних причин треба злучити Сувалки з Литвою, що обіймала-б землі від Айдткунен до Березини та від курляндської границі до понизя Припяти включно з ним. Холм треба-б прилучити до України. Надбалтійські краї й Литва могли-б стояти під німецьким проводом, Україна під австрійським.

Певно не легкі се задачі, які треба розв'язати. Та невжеж не мала-б Німеччина, яка має в полі таких блискучих провідників до розпорядимості, також мужів для правління й управи? Великий се час; чи не повинен він розбудити чогось великого? Чи не достає нашому народови відваги одним сміливим замахом уладнати так справи, як Німеччина потребує сього? Надійшов час; він не вернеться більше. Або тепер або ніколи мусимо розірвати сітку, яку грозить нам закинути на голову могутній і хитрий Москаль. Справа йде про наше існування, а не можна подумати собі жадного договору, що йому не стояли-б на перепоні тяжкі сумніви, найтяжші з огляду на те, щоб на далі лишилася границя на давнім місці, а в першій мірі щоб на все межували з собою Росія й Польща; в порівнянні з тим усі інші мало заважають. Під неодним оглядом кидано очима до Англії, англійчину брано за приклад; хочби пригадати штуку, з якою Англія з дуже пестрою, приновреною до обставин ріжнїстю панує виключно на свою користь над своїм посіданням, розсипаним по цілім світі.

Задалеко завело-б ще дальше вказувати на всі ті користи, які принесло-б Німеччині й Австро-Угорщині панування над областями до Пейпуса, до Березини й до Дніпра. Се найкраще розвинені й найздатніші до розвитку області Росії з мільонами її найкультурніших мешканців; їх стра-та означала-б для Росії тривке ослаблення. А колиб війна довела ще до утрати Бесарабії й Фінляндії, Росія була-б приневолена шукати своєї будучини в східнім напрямі й знову стати тим, чим вона була завжди та чим в своїй основі є вона ще сьогодні,—азійською державою. Сім робом знято-б тягар не тільки з Німеччини, сім робом знято-б тягар також з Європи. Ніхто, кому лежить на серці культура, не може бажати побільшення російської могутності!..

Проф. др. Дітріх Шефер (Берлін).

Михайло Павлик.

Його життя і діяльність.

З приводу дволітньої річниці смерті в дні 26 січня.

I.

Від уродження до перших років університетських студій. — Приналежність до „Академічного Кружка“. — Думка про громадські справи й початки громадської діяльності.

Михайло Павлик родився 17 вересня 1853 р. в селі Монастирську, передмістю містечка Косова, в небагатій селян-

ській сім'ї. Народну школу скінчив у Косові, низшу гімназію в Коломиї, вищу гімназію й університет (філософський відділ) у Львові, удержуючи ся під час науки власною працею — приватними лекціями.

В університеті вступив до товариства „Академічний Кружок“ і був співробітником видаваної сім товариством газети „Друг“.

Тут помістив у 1874 р. першу свою друковану річ, віршик „Прийди, весно, прийди свята“, який в композиції о. Віктора Матюка довго співали по українських концертах в Галичині.

Однак москвофільський напрям, який панував в „Акад. Кружку“, захопив Павлика тільки дуже поверховно. Видко се з його листу до Драгоманова з 20 квітня 1876 р., де він описує свої думки від часу, як став приходити до свідомости.

„Давно вже бажав я — пише він там — познайомитися з мудрою, живою і щирою людиною. Оттак бувало ходжу як затрошений по полах, та де мені в голові їх забави, коли мене все в серце кололо життє їх домів: то я, засумувавши ся серед танців і реготу, сиджу собі в кутику й думаю над тим, чого я не виніс зі школи. А та думка перебігала ціле моє життє і губила ся в дитинстві, де мене тулило до себе не таке тепле серце, як ті воскові ляльки, що нічого більше не знають, тільки вбирати ся, бляншувати ся, скакати, реготати ся, їсти, спати й не бачити нікого в світі понад себе. Гуляють, шось та й ще сміють ся з тої ровти, що часом зазирає у вікно, як бенкетують за їх гроші пани. По бенкеті-ж та скаклива панночка паплюжить мужиків і бе слуги в лице. Уся така поведінка нашої галицької шляхти з робочим бідлом боліла мене, дуже боліла, бо хтож видержить, як тата його й маму мішають з болотом! Над сім я задумав ся, чи має воно так бути. Школа мені про те не сказала ні словечка, одна тільки мучила ся моя думка, то угинаючи ся, то підносячи ся в гору..

„З гадкою заговорити про хлопів між тими, що з них колись має вийти інтелігенція, вступив я в „Акад. Кружок“. Усі мої змагання кінчили ся непримиреною ворожнечею до мене всіх тих, з котрими я говорив явно й без милосердя. З болючим серцем відіхав я до дому (на великі вакації 1875 р.) і думав над тим, якби зреалізувати те, до чого мене так тягло.

„Тоді вже було товариство ім. Качковського. Я ще в 1874 р., таки зараз по матурі, був на перших зборах товариства й тут мене втішив трохи Наумович, що до людськи заговорив до хлопів і про хлопів, — але-ж бо, думаю собі, все перейде в руки попів, ремесло котрих не позволить говорити про хлопа, й вийде з усеї попівської просвіти одна чиста деморалізація хлопів.

„Тут бачив я, що конче треба науки всім хлопам, треба, щоб всі пхали ся до школи; але перше виробити би в них свідомість, що й вони люде, що й їм можна, навчивши ся, ліпше в світі жити, і от що я придумав: віднести ся просто до галицьких хлопів, надрукувати для них євангеліє їх мовою, щоб звідти пізнали тільки те, чого не могли бачити в обході галицької інтелігенції з ними. Якби вже се, то й хлопські діти певне вже всі ходили-б до школи, а потім можна-б писати колись і не попівську лиш літературу. І не повело ся мені“.

Перші збори москвофільського „Общества имени Михаила Качковского“, про які згадує Павлик, були в літі 1874 р. в Коломиї. На других зборах сього товариства, які були в серпні 1875 р. в Галичі (на них був і Драгоманів), Павлик виступив з внесенням про „зладження св. письма до потреби народа в Галичині“ (лист Павлика до Драгоманова з 10 квітня 1876), яке очевидно перепало.

В листі, часть якого наведена вище, пише Павлик, що думку перекладу св. Письма підніс був також в „Ак. Кружку“, але назвали його „дурним фанатиком, що всього хоче не на часі“.

Сей лист був писаний уже тоді, як Павлик попав під вплив ідей Драгоманова, отже децьо з того, що він подає за

свої давніші думки, може треба приписати тому впливови. Та в кождім разі до думок про простий народ і про потребу св. письма для нього додумався Павлик ще до свого знайомства з Драгомановим. Значить, його москвофільство могло бути тільки формальне через приналежність до групи молодіжи, яка зоставалася під москвофільським впливом.

II.

Знайомство з Драгомановим. — Розвиток під впливом Драгоманова. — Відчит про потребу етнографічно-статистичної роботи в Галичині. — Арештування й засуд за соціалізм.

З Драгомановим познайомився Павлик з початком 1876 р., коли той, рішивши стати політичним емігрантом, переїздив через Львів до Відня.

Та ще передтим попав Павлик під вплив ідей Драгоманова, читаючи в „Друзі“ його перший і особливо другий лист (третій лист Драгоманова до редакції „Друга“ походить вже з часу, як Павлик особисто познайомився і переписувався з Драгомановим). Про вражіння сього другого листу Драгоманова читаємо в наведеному листі Павлика:

„Не знаєте, як я втішився, прочитавши його; кажу Вам, що аж сплакав я з радости, що прецінь найшлася в ученим світі така щира душа, що бажаючи добра пониженому хлопови, без милосердя бє всіх ворогів його тяжких, що одурюють його розум і не пускають до науки, щоб ловити рибу в каламутній воді. Ваші всі думки так мені припали до серця, що я вже не попущу ся того, над чим я думав і терпів“.

З молодіжи, що з нею познайомився Драгоманів під час згаданого переїзду через Львів, найбільше під його ідейний і особистий вплив попав Павлик. Між ними завязала ся переписка. Павлик став серед молодіжи найревнійшим проповідником думок Драгоманова.

В сім характері проповідника нових думок серед молодіжи виступив Павлик на вечерницях в пам'ять Маркіяна Шашкевича у Львові 24 червня 1876 р. з відчитом п. з. „Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині“, який появився друком в „Друзі“, чч. 13—16 з 1876 р.

Ціль сього відчиту була прихилити інтелігенцію до селян, і то далеко поза саму етнографію. У відчиті піддано критиці діяльність тодішніх партій і висловлено необхідність звернути ся до студій над народом, щоб пізнати, чого йому треба та в якім напрямі вести працю для нього. Між инш. читаємо там:

„Молодіж має тепер зробити як найшвидше те, чого не зробила до сї інтелігенція; має не тільки позаписувати все, що народ знає співати й оповідати, але має вона анатомічно вистудювати наш народ. З такої праці покаже ся, що церковщина висить над нашим народом, як те грізне фатум, від котрого, видить ся, ніхто його не засугупить, так, що прийшло-б незабаром згинуть йому морально; але та сама праця відкриє нам в серці самого народу не вільницький принцип, що велить гнути шию й розум перед першим ліпшим диктатором-крикуном, але покаже нам така робота думку нашого народу до волі, до рівности всіх, до науки...“

„Етнографія скаже нам, що потреби нашого народу далеко більші ніж та мудрість, котру виносимо з теперішнього устрою шкіль; вона нам покаже, яких нам європейських гадок хапати ся, щоб двигнути наш народ...“

„Етнографічна праця покаже нам, що Галичина й Україна одно; вона зможе українську літературу через те, що наша література при гарячій нашій роботі стане незабаром реальною, живою; вона викличе і в нас, як уже викликала на Україні, тисячу поборників народнього діла; вона піднесе й тут і там народ, проти думки котрого нічого злого не устоїть, а все піде до волі, до рівности кожної людини на землі...“

Нехай буде, що та мова, яку звуть малоруською, стільки й значить, що в серцях 17-и мільонів, але-ж уже велику зробіть вона нам і світові услугу, коли перекажемо на ній усю добру науку нашому темному й голодному братови, і коли ми, маючи за собою увесь малоруський народ, виборемо їй ра-

зом з ним таке місце на світі, яке колись вибороти мусить совість і думка усім темним робочим масам не лише в Європі, але й на цілій землі“.

Не знаємо, чи Павлик справді вірив у таку „всеомогутність етнографії“, чи швидше етнографії вжив він свідомо якось спосіб в такій формі голосити нові думки. В кождім разі зустрічаємо тут думки про національну єдність цілої української землі, про волю й рівність усіх людей, про шкідливість церковщини, про новий лад на світі та про виборення українському народови належного місця в тім новім ладі. Є се думки, які, скристалізовані, лягли в основу радикального руху.

Той самий відчит читав Павлик також у львівській гр.-кат. духовній семінарії студентам теології і — як пише до Драгоманова (в листі з 27 червня 1876 р.) — він знайшов прихильне прийняття.

Протягом 1876 р. звязки між Драгомановим і Павликом ставали щораз ближші. За гроші, які мав Драгоманів на громадські справи, Павлик навіть винайняв мешкання, яке мало служити на склад українських соціалістичних видань; сюди мали заїздити однодумці Драгоманова в переїзді через Львів і т. д. Словом, Павлик став у Львові чимсь в роді головного представника тих ідей і тої праці, яку збирався вести Драгоманів.

Се звернуло на Павлика особливу увагу поліції. Його з початком січня 1877 р. арештовано, продержано 2½ місяця в слідчій арешті й засуджено за якусь дрібну провинку на тлі зносин з Драгомановим на 8 днів арешту.

В літі того самого 1877 р. Павлика арештували другий раз, разом з Франком і цілою редакцією „Друга“. Сим разом по довгім слідчій арешті Павлика засуджено на три місяці вязниці за приналежність до міжнароднього тайного соціалістичного товариства.

III.

Під прапором соціалізму. — „Громадський Друг“, „Дзвін“ і „Молот“. — Оповідання Павлика. — Нові процеси й кари. — Вийзд до Женєви.

Вийшовши з вязниці, Павлик при співробітництві Франка почав видавати журнал „Громадський Друг“, який мав стати органом української соціалістичної групи. Павлик підписував „Громадський Друг“ як видавець і відповідальний редактор. Коли вихід журналу унеможливила прокуратурія конфіскаціями, яко продовження його вийшли ще збірки „Дзвін“ і „Молот“.

Крім редакторської й публіцистичної праці Павлика в сім видавництві міститься також головна його белетристична творчість: його оповідання „Юрко Куликів“ („Гр. Друг“, кн. I. за квітень 1878), „Ребенщуків Тетяна“ („Гр. Друг“, кн. II. за май 1878) і „Пропащий чоловік“ („Молот“).

„Юрко Куликів“ — се коротке оповідання про селянина, який збожеволів у війні з Італією і так пів-божевільний коротас свій вік. Оповідання перейняте виразною антимілітаристичною тенденцією.

„Ребенщуків Тетяна“ — се оповідання про гірку долю молодичі, яку батьки присилювали вийти замуж за нелюба. Перейняте воно тенденцією проти неволі в подружжю.

Найбільше з сих оповідань — се „Пропащий чоловік“. Описані в нім спомини студента університету, сина священника, про дотеперішнє життя. В сій формі споминів, які пересувають ся перед духовими очима героя оповідання, автор малює відносини священника до селян, шкільні відносини в Коломиї, коломийське віче, на яким заложено „Общество им. Мих. Качковського“, та друге москвофільське віче в Галичч (1885), епізоди з життя українських і москвофільських студентів у Відні. Малюнок вийшов дуже чорний; політична тенденція автора перешкодила йому держати ся артистичної міри.

В своїм „Нарисі історії українсько-руської літератури“ каже Франко про сї оповідання, що вони „дуже оригінальні і при всіх хибках композиції дуже цінні з літературного боку“. Для дослідника тих часів вони цікаві чим иншим: яко доку-

мент поглядів і настроїв тодішніх перших апостолів соціалізму серед українського громадянства.

На сих оповіданнях урвала ся белетристична творчість Павлика. Після них помістив він в Женевській періодичній „Громаді“ початок повісти з гуцульського життя п. з. „Вихора“, однак, як видно з його листів, не викінчив її, хоч багато працював над нею і привязував до неї велику вагу (між ин. думав видати її в московським і німецьким перекладі). Пізніше не вертав уже до белетристики.

Як сказано, „Гром. Друг“ прокураторія випуск за випуском конфіскувала, а також виступила з карним процесом проти Павлика. На розправі, яка була 28 вересня 1878 р. перед судом присяжних у Львові, на основі рішення присяжних (9 голосів „так“, 3 голоси „ні“) засуджено Павлика за „неморальну тенденцію в оповіданні „Ребенщуків Тетяна“ на 6 місяців строного арешту.

Крім сеї кари ждали ще Павлика процеси за „Дзвін“ і „Молот“, які при тодішнім настрою властей і громадянства були-б принесли йому нові кари. Не чуючи ся в силах видержати стільки вязничних кар, Павлик з кінцем січня 1879 р. виїхав до Женеви.

IV.

В Женеві.

В Женеві перебув Павлик три роки, 1879—1881.

Тут видавав Драгоманів „Громаду“ й інші українські соціалістичні видання. В сій праці мав взяти участь також Павлик.

При кінці 1880 р. „Громаду“, яка досі виходила неперіодично як „українська збірка“, перемінено в „українську часопись“, яка мала виходити раз на два місяці. Перше число вийшло за падолист-грудень 1880 р.; опісля вийшло тільки ще друге число.

В першій числі „Громади“—„української часописи“ оголошено програму, під якою підписані — як редакційний комітет видавництва — Михайло Драгоманів, Михайло Павлик і Сергій Подолінський. Ся програма, як і програмове становище неперіодичної „Громади“, приймає за свою основу соціалізм анархістичного напрямку*).

Поза працю в „Громаді“ виповняли життя Павлика на еміграції звичайні інтереси політичного емігранта. Він удержував політичну й особисту переписку з однодумцями в краю, особливо з Франком і своїми сестрами Анною й Параскою, з яких особливо перша під впливом брата пристала цілою душею до нового руху, за що втерпіла чимало тюрми та злиднів.

В паперах Павлика знаходимо чимало документів, які свідчать про його відношення на еміграції до галицьких справ, — як лист до редакції львівської „Правди“ в обороні Драгоманова, уваги про галицьке повітство, уваги про українську мову й правопись, друкований лист до людей, друкований лист „до всіх Русинів в Галичині“, „Конституція чи безправе? Явний лист до о. Озаркевича, посла до віденської державної думи з коломийського, косівського й снітинського повітів в Галичині“ (з приводу переслідувань сестер Павлика Анни й Параски), відозва „до християнського тай жидівського люду на Україні“, лист Драгоманова й Павлика до Юліяна Романчука, редактора „Батьківщини“ (з предложенням письменської та грошевої помочи, коли „Батьківщина“ буде проводити думки, близькі авторам листу) і т. ин.

З сих документів „Друкований лист Михайла Павлика до людей“ (з датою 20 жовтня 1880) оповідає про початки українського соціалізму, про львівські арештування, про візд Павлика до Женеви, про українські соціалістичні видання в Женеві, про переслідування родини, особливо сестер Павлика, про те, як селяне повинні ставити ся до переслідування за соціалізм, — все те в формі листу Павлика до селян з його рідного села й околиці. Сей лист справді надруковано й прислано до Галичини для дальшого ширення, однак його не ширено, як з огляду на тодішні важкі політичні відносини,

* Докладно про се в моїй праці: Українське національне питання в творчості Михайла Драгоманова, 1915.

так і тому, що галицькі однодумці Павлика, особливо Франко, не годили ся зі змістом листу.

„Друкований лист до всіх Русинів в Галичині“, з датою 19 падолиста 1880 р., був призначений до відчитання на вічу, яке мало відбутися у Львові 30 падолиста 1880 р. В сім листі Павлик представляє свою політичну програму. Сього листу не друковано ані не вислано на віче.

Живучи серед російської й польської еміграції, Павлик (подібно, як Драгоманів), на зборах, відчитах і т. ин. обстоював українську справу перед російськими й польськими політичними емігрантами, які, хоч і соціалісти, дивили ся на українську справу очима урядової Росії та шляхотської Польщі. Дебати на сю тему доводили до гострих конфліктів.

Писав Павлик про український соціалістичний рух також у видавництві „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Politik“, яке виходило в Ціріху під редакцією німецького соціаліста Едварда Бернштайна.

Працював також для заробітку в журналі „Вольное Слово“, який виходив тоді в Женеві при близькій участі Драгоманова.

V.

Поворот до Галичини. — Старі кари й новий процес. — Літературні заробітки. — Праця „Про русько-українські читальні“. — Проба спільної праці з народівцями. — Редагування „Батьківщини“. — Останнє арештування.

Ставало щораз яснійше, що в Женеві широкої праці для українського соціалізму не буде можна вести. Павлика тягнуло щораз більше до Галичини. Вкінці він рішив ся вернути, відсидіти 6-місячну тюремну кару за „Ребенщуків Тетяну“ й сим здобути собі право життя далі в Галичині.

З Женеви виїхав 12 лютого 1882 р. й 22 лютого 1882 р. зголосив ся у Відні відбутися кару. З початком марта 1882 р. перевезли його з Відня до Львова.

Під час відбування кари у Львові державна прокураторія виступила проти нього з новим процесом за принадлежність до тайного соціалістичного товариства в рр. 1879—1881 і за статі в „Дзвіні“, „Молоті“ й Женевській „Громаді“. З приводу сього процесу Павлика по відбутті 6-місячної кари задержали далі в слідчій арешті. Процес відбув ся 31 серпня і 1 і 2 вересня 1882 р. та скінчив ся увільненням Павлика.

Зі Львова відставили Павлика під сторожею до його рідного села Монастирська й аж там пустили на волю. Тут не застав він уже батька, який умер під час побуту Павлика на еміграції.

З початком 1883 р. Павлик переносить ся до Львова й починає устроювати ся при помочи літературних заробітків. Пíše кореспонденції до Женевського „Вольного Слова“, працює в львівській соціалістичній популярній газеті „Praca“, виготовляє переклади з чужих мов, між ин. також для „Бібліотеки найзнаменитших повістей“, яка була почала виходити при „Ділі“, навязує зносини з дневником „Kurjer Lwowski“.

Важкий був се час для Драгоманівської групи загалом і для Павлика особливо. Надії на швидкий і великий успіх нових ідей розвіяли ся, всякий инший заробіток крім літературного був неможливий, а сього заробітку, який в Галичині загалом був нужденний, треба було шукати або в народівцях або в Поляків. Франка ще рятувала белетристична творчість, яка здобувала йому признання серед українського громадянства без ріжниць партій. Павликови, що міг працювати тільки публіцистично, було багато важче знайти заробіток у виданнях народівців. При тім Павлика уважали найблизшим і найбільш непримиримим однодумцем Драгоманова, якого тоді народівці як найрешучійше поборювали.

В сих часах працював Павлик над історією українського національного розвитку. Крім ряду статей і менших праць на сю тему (напр. про москвофільство серед українського народу в Галичині, про українську еміграцію в Америці й т. д.), розкритих по українських і польських виданнях, видав він в 1887 р. більшу працю п. з. „Про русько-українські народні читальні“.

Назва сеї праці зовсім не відповідає її змістови та придумана — коли можна так сказати — з кривдою для праці і її автора. Прочитавши сю назву, думаєть ся, що се спеціальна праця про народні читальні, — очевидно цінна, але занадто спеціальна, щоб мав охоту заглянути до неї той, хто не має особливо інтересу до народніх читальень. А тимчасом справа читальень забирає в сій праці тільки невеличке місце. Автор, виходячи з того, що народні читальні є тільки одним з проявів нашого національного розвитку, дає в своїй праці історію нашого національного розвитку від часу приналежності Галичини до Австрії і в сій звязку говорить також про читальні. На праці зазначено, що се „частина перша“; можливо, що друга часть була-б присвячена головно читальням, та вона не появилася. Словом, праця Павлика „про русько-українські читальні“ — се властиво історія нашого національного розвитку, яка й досі зберігла свою вартість і заслуговувала-б на нове видання.

Від початку липня 1887 р. до кінця квітня 1888 р. Павлик перебув у Кракові, порядкуючи бібліотеку по польським письменнику Йосифу Гнаті Крашевським. Як результат сеї праці вийшов: „Katalog księgozbiorów, rękopisów, dyplomów, rycin, map, atlasów, fotografij, jakoteż osobistych dyplomów, adresów i t. p., pozostających po śp. Józefie Ignacym Kraszewskim. Stwierzeniem Franciszka Kraszewskiego uporządkował i spisał Michał Pawlik“ (Львів, 1888, стор. 649). Скільки праці треба було тут покласти, — праці, яку в інших обставинах можна було обернути на українську справу!

Для українського письменства ся праця Павлика принесла те, що він в бібліотеці Крашевського віднайшов матеріали до своєї пізнійшої праці п. н. „Якуб Гаватович (Гават), автор перших руських інтермедій з 1619 р.“ і листи Кудіша до Крашевського.

З початком 1889 р. Павлик зближаєть ся до народовців і дістає редакцію популярного тижневника „Батьківщина“. Се зближенне було одним з проявів духа примирености, який тоді на хвилю запанував був серед народовців супроти радикальнійших елементів. Пригадаємо, що рівночасно запрошено Драгоманова до участі у відновленій „Правді“, де навіть поміщено його програмову статтю яко програму редакції. Одначе компроміс між видавцями „Батьківщини“ й Павликом продержав ся всього пів року. Видавши 25 чисел, Павлик уступив, заявляючи в ч. 26, що „владитель і відповідальний редактор „Батьківщини“ д. В. Нагірний на деякі голоси з боку домагав ся від мене, щоб я відрік ся на далі й тих провідних думок, руководячи ся якими я досі редагував „Батьківщину“. До сеї заяви зауважила редакція, що »не були се деякі голоси, але був се голос загалу прихильників „Батьківщини“«.

В літі 1889 р., саме після уступлення з „Батьківщини“, Павлика з Франком і кількома російськими Українцями арештували й він знову просидів кілька місяців. Та сим разом скінчило ся на слідстві й до процесу не дійшло.

(Кінець буде).

Др. Михайло Лозинський.

Перша колючка.

Почало ся се з того, що подруга Надії Павливни—Маруся, якої вона конче сподівала ся на свята до себе, переслала їй коротеньку записочку, в якій сповіщала, що на перевеликий жаль мусить взяти назад свою обіцянку, бо святкуватиме у себе, в селі Костянці, де учителює, у родині панотця. Згадала також, що має дуже весело провести час, бо до пан-отця прибули з Києва його діти — студент Андрій і дві курсистки. Просила вибачення, що лишає Надю саму, й між іншими бажала їй найкращих свят і веселого товариства.

— Гм... Товариства... Де взяти його тут у порожнім, Богом і людьми забутім Піщанім?..

Тільки й надії на ялинку, на сю гурму дітей, що з блискучими оченятами будуть оглядати гарно прибране деревце,

будуть із захватом деклямувати й співати так старанно вибрані нею поезії й пісні.

Тільки сим і потішала себе Надія Павливна, діставши таку невідрадную вістку від подруги. Але тут потягли ся одна по другій довгим ланцюжком інші неприємности.

Шкільний сторож Микита просив пустити його на кілька днів, бо хотів святкувати вдома, у своїй родині.

Мусіла згодити ся на се. Не держати-ж людини тут, щоб нудила ся тоді, коли має нагоду зазнати кілька кращих годин в оточенні своїх. По відпустці сторожа, кімната на ніч лишила ся ненагріта, бо хоч і була нагріта, та Надія Павливна забула закрити каглу й усе тепло вилетіло в простір зимної ночі, виссала його скоро заверюха, що гуляла цілісіньку ніч і не давала Надії Павливни й на хвилинку замкнути очі. А тут ще клягущі миші наче змовили ся в сю ніч не дати панні вчительці спокою: бігали, грали ся, пищали й гризли-гризли без кінця підлогу...

З широко розкритими очима проваляла ся вона в ліжку аж до ранку. Чого тільки не передумала в сю ніч! І вдома витала мріями, де перше в її життю без неї будуть зустрічати нинішнє Різдво — і то по її вині. Посилала до гімназійних кімнат свої думи й до подруги Марусі звертала ся... І почувала, як десь глибоко-глибоко в душі поволі зростає невдоволення на Марусю за те, що зрадила умову — провести свято вкупі за ялинкою з дітьми — і лишила її саму. Часом скребло десь у грудях, як отам маленька мишка під ліжком, — почутте заздности до Марусі та й до всіх, що весело зустрічатимуть свято тоді, як вона буде сама тут, в отсій порожній кімнатці, між сірими стінами.

Але поза тим зараз же зринала думка-надія на ялинку, зупиняла ся на сих радістю осяяних діточих обличчях, думка перескакувала на те, що ось вона є тепер самостійною завідчицею школи й що відповідно до того робить щось потрібне, щось добре сією маленькою саможертвою. Скільки втіхи дасть десяткам діточих сердець! І на тому заспокоювала ся.

Правда, цілком утихомирити жалю не могла, бо досі же не мала інспекторського дозволу на ялинку.

А що як і не прийде дозвіл? Та ні-ж, вона й думати про се не хотіла. Аджеж то й скрізь так водить ся — начальство не дуже з такими річами поспішаєть ся. Та-ж і завтра ще день і, по завтра коли прийде, — не пізно буде. Аж на вечір першого дня свято призначене.

Встала Надія Павливна нині з важкою головою й мусіла зараз же порати ся коло печі, — треба було якось нагріти кімнатку, бо лютий мороз намагав ся продертись крізь шиби.

Б-р-р-р! Якже холодно, як невесело було ранком.

І знову потішала себе тим, що недалі, як завтра, у неї отут буде повно дітвори, буде горіти різнобарвними вогнями ялинка, буде справжнє, дійсне свято, приємне й веселе...

Коли прийшов панський візник Яків і переказав, що пан обовязково кличуть панну вчительку до них „по важним ділам“, у Надії Павливни вперше за півроку учителювання прокинуло ся в серці якесь недовіре до п. Скалька, що був „почотним блюстителем“ школи і якого вона ще ніразу не бачила в школі.

Чого йому треба?

І щось трівожне примушувало серце частіше бити ся... Та німа трівога перейшла в бурю протесту, що хвилювала груди, коли довело ся ще більше ніж пів години чекати в панській вітальні.

— Пан інспектор забороняє вам улаштувати ялинку з такою явно мазепинською програмою — як обухом стукнув пан „почотний“ — і поручив мені пильнувати, щоб сеї наказ виконано. Отже думаю, що вам не треба нагадувати про наслідки, які може викликати невиконанне наказу, все се самі знаєте. А що до мене — то провірити я не прийду, бо надію ся на вас цілковито — додав він, ехидно усміхаючись. — І надало-ж вам сунути ся до начальства з тими протидержавними Шевченковими віршами, начеб то в московській літературі мало чудесних різдвяних віршиків?

Далі Надія Павлівна вже не слухала. Майже бігцем бігла до школи, до тієї, тепер ще сірійшої, порожнійшої кімнати, а думки в голові крутилися, як крутилися під бурєю мільйони сніжинок, що падали їй на гарячі щоби та стікали з їх прозорими крапельками на бурнус...

А потім прийіс волосний розсильний зашмарований інспекторський пакет, уже до неї адресований. Тут писалося про теж саме, та ще й погрози видко було споміж стрічок...

Порожньо, холодно, сама!

І як то вона не могла передбачити того раїїше?

Не роздягаючись, кинула ся на ліжку й важко дихала. Хотіло ся про щось инше думати, чимось розвіяти ту чорну хмару, яка так нагло обхопила її, вгортала в чорне покривало самотності й безпомічності, безсилого обурення проти тих, що одним махом пера позбавляють її й дівчурі тих кількох годин дійсної втіхи...

Хотіло ся розвіяти ту хмару, та нічим було...

В кутку кімнатки перед образом ледви блимала лампадка й розливала блакитну сутінь по всій кімнатці.

А хмара обступала, давила, реготала ся хижим реготом із безсилої панни...

Ха-ха-ха! Се ще лиш початки, — поживеш, не те побачиш! Ось надходить ніч, різдвяна ніч, ніч великих надій, яку все живе зустрічає з веселим піднятим настроєм, зустрічатиме її весело й твоя найближша подруга Маруся, а ти — ха-ха-ха!.. — пролежиш отут на твердїм ліжку всю ніч сама, а завтра дітки стринуть тебе з недовірем і питають: „Чому? Ви-ж, панно вчителько, казали, що буде ялинка?“ Ха-ха-ха!

У снігах почув ся шум, човганне чобіт і відчинили ся двері.

— Добрий вечір, будьте здорові з кутею! прислали тато й мама вечерю!

— Доблий веціл... плислали вецелю..

Кімнатка ожила, дітки наповнили її хвилями своїх дзвінких голосів, парою, що йшла з розгарячених на холоді облич, і парою, що прорвала ся знадвору крізь двері.

Се для Надії Павлівни було несподіванкою. Мабуть дітки із вдячності за майбутнє свято самі порішили повітати любу вчительку з кутею.

Вітала їх як найсердечнійше, а сама увесь час думала про те, як сказати сим маленьким людям, що свята, на яке вони так багато покладають надій і про яке отсе розпитують так пильно, — не буде? Як сказати?

— Я взе вивчив колядку „Нова лада стала“ — бурмотів маленький першоґрушник Степко, сіпаючи панну вчительку за вбранне.

— А я-б вам хоч і зараз прочитала на память „Сирітський Великдень“, — промовляла трохи соромливо найкраща учениця Хтодося.

— І я, і я... своє вивчив... Вивчила... Вивчив... Вивчили... — говорили всі разом.

— А мені мати парпанет з білого-білого полотна пошили на гроші, що заколядую...

— А в нас сьогодні кутя без меду була, — невесело казала маленька дівчинка, бо тато на ярмарку увесь мед пропили.

— А плавда, що ялинка буде голіти? — питав ся якийсь карапузик.

Обступили її, дивили ся веселими оченятами, заглядали любій учительці у вічі...

Випроваджуючи діток, обдарованих цукерками й прикрасами, призначеними на ялинку, насиду спромогла ся сказати:

— Діти, а завтра ялинки не буде, бо не дозволяють, — і побігла назад у кімнату, щоб не бачити, як будуть слухати се діти, не чути, що вони про се будуть балакати.

Впала на ліжку, зарила ся головою в подушку й зрошувала її першими сльозами безсилля в боротьбі, до якої так рвалася її душа ще з гімназійних кімнат...

„Перша колючка у вінок борця!“ — Ха-ха-ха! реготала за вівном буря, біла в шиби, стукала об шкло розбризканими звуками музики розбещення, що долітали десь із панських покоїв.

Полонений Учень. (Р.)

Над Стрипою.

IV. З Зарваниці до бойової лінії.

(З міст: Що то є Зарваниця? — Спомин з диточих літ. — Чому спів соловія гарний? — Чудотворне джерело й чудотворна ікона. — Чи справджують ся молитви у зарваницькій церкві? — Як я другий раз в життю в дощ і негоду знайшов ся перед церквою в Зарваниці. — І якого вона була для мене тепер. — Що значить слово „трудний“? — У пароха. — Вісти про У. С. С. — Розбита стрілецька патруля. — Схований чудотворний образ. — Чорними дорогами. — Роскїш піль. — Дещо з думок змерзлої думки. — Болотним морем. — Блуканина. Телефон, яким не можна телефонувати. — Як виглядала квартира отамана Гриця Коссака. — Сон без снів і без мрій).

Перед нами село Зарваниця, славне своїми прощами або, як кажуть в Галичині, „відпустами“. Є там у церкві чудотворний образ Матері Божої і чудотворне джерело в лісі. Памятаю, як малим гімназистом ходив я пішки до того образу й того джерела (народ вірить, що на прощу тільки пішки треба йти, коли хочеть ся осягнути бажану ціль). З якою-ж вірою йшов я туди! І памятаю докладно, якого вражіння зазнав: дуже рано прийшов я під церкву з кількома малими товаришами (всі назвища забув уже). Ми йшли цілу ніч. Темно ще було й мрячно. На церковнім цвинтарі обскочили нас у темряві великі чорні собаки. Ми дуже їх бояли ся і пильно обганяли ся від них палицями, але не кричали. Під голим небом ночував народ. Полягали й ми між людьми, розстеливши свої плащики. На той спомин досі чую холод роси, що лежала на траві. Ізза студени не могли ми довго спати і, як тільки почало сіріти, пішли за село в ліс — до чудотворного джерела. Темно ще було, але соловії ляцїли й заливали ся своїм співом. Я питав товаришів, на чім полягає краса соловіювого співу, й мені пояснювали так простенько, наївно, як тільки діти пояснюють собі, — а саме, що спів соловія означаєть ся чистотою голосу й дуже короткими інтервалами, яких людина виспівати не може. Памятаю також свою заяву, що „не бачу“ в співі соловія нічого особливо гарного й не розумію, чому в книжках і співах вічно товчуть нам про се. А потому ми пили чудотворну воду та з великою пошаною мили ся нею, твердо вірячи, що хто вмить ся тою водою, того ніколи не болітимуть очі. Досі моя дитинна віра дійсно справджуєть ся, бо очі, хоч ослаблені, але не болять. Сповнило ся й друге моє бажанне, яке я висловив у молитві перед „чудотворним образом“, у переповненій церкві, в часі богослуження. Памятаю, який сильний, немов електричний ток проймав тоді масу народу й мене в ній, як та маса в один такт хитала ся при молитві й падала на колїна, як горів золотим блеском чудотворний образ Матері Божої, показаний народом при потресаючїм звуку мосяжних труб. В таким настрою молив ся я в зарваницькій церкві. О що молив ся? О те, о що звичайно молять ся діти: щоб Божа Матір допомогла мені перейти 4-ту класу, в якій я тоді був, і щоб допомогла ще скінчити школу... Се видавало ся мені верхом мрій. Друге бажанне навіть надто високим, нескромним. І з тим більшою покорою молив ся я. Вони справили ся — сї обидва бажання. Тепер жалую, що не молився я тоді ще о щось инше. Може-б і воно було сповнило ся...

Все те пригадало ся мені, як доїхав я болотистою дорогою перед зарваницьку церкву Богоматері, в дощ і негоду. Але пригадало ся не так виразно, як тут я представив, тільки якось глухо, мов зіпд землі хтось оповідав мені про се, мов ізза потрійних, далеко від себе віддалених плит з гірського кришталю, покритих порохом давнього часу, помазаних дощівкою, заблестїла перед моїми очима та сама зарваницька церква, яку я тоді бачив — молодим хлопцям. І тяжко зробило ся на душі, не жалко, тільки тяжко. Але так якось дивно тяжко, без тягару тяжко. Так. Народ називає се: „Трудно“ й питає напр.: „Чого ти такий трудний?“ Що могло бути причиною такого почування? Може думка, що народови потрібна „чудотворна“ ікона й потрібне „чудотворне“ джерело в зарваницькїм лісі й потрібна піша дорога з далеких сторін о сухім кущу хліба — дорога „до свого Бога“, потрібна віра, як потрібно було мені тої віри, коли я був ще слабою дитиною. А тепер? Гордість і стоси перечитаних книг і сором перед собою не дозволили мені признати ся перед собою, що й те-

пер ся віра придала ся-б. Я дивив ся на церкву з чудотворною іконою Богоматери так, як дивить ся дитина на дім, в яким померла вже її матір і нема її там. І пуста дивила ся на мене з високих вікон зарваницької церкви, з місць, де були дзвони в дзвіниці, забрані Москалями. Ніщо не світило в душі, не було вже в ній ні віри в блискучу ікону та її чудеса, ні в голосні, мосяжні труби, ні в спів дзвонів і соловіїв над чудотворним джерелом. Тільки студені течії влізливого дощу спливали по конях і по нас.

Мені було якось так, що не хотіло ся навіть вступити до знайомого священничого дому, щоб розпитати, де тут в сій околиці стоять У. С. Стрільці. Я попросив о те товариша К... По хвилі запросили мене до середини. Застав я там пароха Зарваниці, о. Б., його молодого сина, богослова, ще якогось богослова й молодого священника з околиці з жінкою, що втік перед Москалями. При обіді поінформували нас про те, що стрільці до вчора стояли в горі над Стрипою, в селі Соколів, одначе можна сумнівати ся, чи тепер ще стоять там; правдоподібно подали ся, бо ціла австрійська бойова лінія подаєть ся саме тепер. Нині почали вже поїд Зарваницю волочити ся більші російські патрулі. Одна з них розбила малу стрілецьку стежу під самим селом. Дивно було їм, що ми по дорозі не стрінули ся ні з одними, ні з другими. Вкінці радили нам подавати ся на захід, чого ми, розумієть ся, не могли зробити.

— „Чи Москалі не забрали чудотворної ікони з церкви?“ запитав я пароха.

„Певно, що були-б забрали. Але я сховав. Не видали місця сховку й ті, що помагали укривати.“

Пришов начальник громади, по якого ми післали в справі нової підводи. Крутив ся і жалував ся, що нема. Але на „мус бути“ відповів, що буде. За яку годину приїхала нова фіра й ми відпустили попередню.

Дощ тимчасом устав. Одначе небо заволікло ся такою густою тьмою і такими оловяно понурами, тяжкими хмарами, що привітніше було їхати передим. Загалом дощ в часі їзди, бодай мені, все робить подорож приємнішою.

Пільними, розмоклими дорогами, де колеса з трудом відчіпають ся від чорної масної землі Поділля, їхали ми довго, так довго, що я вже привик до тої їзди й бавив ся в душі дитинною мрією про те, що ся дорога загалом не скінчить ся, що все так їхатиму чорною, пільною дорогою масних подільських піль, на якій віз не скає і не тряє, що все дивити ся буду на стерні та скиби. І добре мені було, що крім фірмана був ще хтось, що мусів думати про цілі подорожі. Бо мені ні трохи не хотіло ся думати про се. І я не думав, тільки „втягав у себе“ ту розкіш, що дає поле. Я відчуваю її і в дощ і в погоду і не представляю собі більшого щастя, як бути власником широкого поля. Якже слушно відчував се вже старий римський поет: „*Beatus ille, qui procul negotiis paterna rura arrat*“...¹⁾ Він, розумієть ся, не мав при тім на думці задоволеного мужа, що з нужди й голоду світа божого не бачить, тільки римського патриція, що по турботах і прикрястях публичного життя вертає до своєї батьківщини й дивить ся на свої поля і дуги, ліси й пасіки...

Дивить ся з спокоєм, що вони все принесуть йому стільки, що вистарчить на спокійне життя його та його родини. Маю вражінне, що тільки сим способом забезпечені люде можуть провадити витривалу політику завойовної держави. Бо торговельні держави, як навіть забирали чужі краї, то або забирали їх при берегах моря чи рік, або пішовши в глибину чужих земель, тратили їх розмірно скоро. Доказ: Фенікія, Картагіна, Венеція, а в новіших часах Англія (втрата Сполучених Держав північної Америки й усамостійненне інших кольоній, що мабуть незабаром вже мусить прийти на чергу). Не те держави, оперті на хліборобській верстві, як Рим, Росія, Китай і т. п. Вони, що раз схопили, те держать крикко, поки не вийде з них самих життєва сила й не пічнуть розсіпати ся. Втрата якоїсь країни для торговельної держави зовсім не означає смерті тої держави, противно — вона не раз відтоді щойно починає розцвітати, звернувши свою енер-

^{*)} Щасливий той, що здалека від турбот публичного життя оре батьківські ниви.

гію в инчим напрямі. Инакше з хліборобськими державами. В них втрата землі се початок кінця, що мусить прийти. Але з огляду на те, що означенне категорії якоїсь держави в новіших часах незвичайно зложене, вище подана схема тільки в теорії представляєть ся так ідеально просто.

Починало вечеріти, а ми все-таки не знали, де стоять Українські Січові Стрільці. Зустрічали ми всякі відділи, переїздили попри довгий ряд уставлених до битви гармат, здибали всякі роди оружя, а наших стрільців не було. Нарешті довідали ся ми, в котрім селі стоять вони. Через озера калюж і болотяне море дібрали ся ми до того села. Був у ній якийсь став при дорозі, але здаєть ся, що повстав він від часу, як почали перепадати дощі. В селі довідуємо ся, що наші стрільці дійсно стояли тут, але перед годиною відійшли відси їх останні вози... Ми надто були перемерзли, щоб їхати дальше шукати за ними. Дялятого увійшли ми до хати війта й напили ся гарячого чаю. Тут знову змінили ми фіру й поїхали дальше блукати по полях. Вкінці добили ся ми до якогось села чи хутора, де стояла команда якоїсь дивізії, й побачили телефонічну стацію. Тут нас получили з командою У. С. С. При телефоні стояв полковий отаман Коссака. Якже я утішив ся сим полученнем. Але моя радість тривала коротко. Бо телефон функціонував лиш настільки, що можна було пізнати, х то говорить. Що говорить, не можливо було вчути. З телефону щось шуміло, гуділо й раз-у-раз переривало ся навіть се гудінне. По довгих трудах моїх і телефоніста удало ся нам схопити якийсь звук, що при добрій волі й відповідній фантазії міг пригадувати імя одного з сусідніх сіл. Втративши всякунадію на ліпше використання интересного винаходу Едісона, поїхали ми дальше — в напрямі того села. Доля сприяла нам. Уже на вступі до того села, над самою рікою Стрипою, зустріли ми на мості стрілецьку сторожу, що пильнувала того моста. Вона була з сотні Романа Сущка. Приклад згори все сильно ділає, а що сотник Сущко все був дбайли про своїх людей, отже і його хлопці були такі самі: ше таки сидячи на возі, одержали ми в пальках гарячу страву, яка нам дуже смакувала, хоч невідомо мені досі, що то було: виглядала на рідку кулешу або густу „гевку“. Ще під гору, якоюсь безбожно глинистою й болотяною дорогою — і ми були в квартирі начального отамана У. С. С., Гриця Коссака.

В простій селянській хаті без ніяких річей лежала на землі солома (відки її стрільці так скоро роздобули в такий мокрий час, зостало ся для мене вічною тайною), а на тій соломі лежали покотом стрільці і спали: вони щойно вернули зі служби. Темно було тут, тільки крізь щілину при дверях, що провадили до алькіра, проблискувало слабе, рудає світло в схорованім блеску якого видко було кріси лежачих стрільців. При дверях стояв стрілець на сторожі.

— „Чи пан отаман Коссака вдома?“

„Вдома, при вечері“

Я застукав. „Прошу!“ Вхожу. При малесенькім столику сидить отаман Коссака. На столику вечеря, якесь студене мясо та флящина вина й хліб. Той столик, два крісла невизрадної конструкції і якась скринка — то ціла обстановка отаманської квартири. На долівці солома, застедена грубим полотном з намету — постіль отамана. Все те освічує стеаринова свічка, застромлена в фляшку.

Пан отаман прийняв нас щиро, як все, — по господарськи. По малих шибях його квартири застугоніли сильні течії дощу. До кімнатки почали вступати стрільці й офіцери в справі нічної служби.

Вечір уже давно запав був.

Die Sonne sank, das Land war rot,

Bis alles im Feuer ertrank...

Ein Dämmerstreifen blieb. Der Tag war tot...*

За годину спали ми твердо в отаманській квартирі над берегом Стрипи. Без снів і без мрій, як від якогось часу — все стрілецтво.

Др. О. Назарук.

* Сонце запа о й країна почервоніла, аж усе потонуло в огні. І день сконав.

Архикнязь Вільгельм.

Війна вже внесла багато різних змін у сучасне життя, а тих змін далі буде ще більше. Між иншим вона зблизила до себе різні народи в державі й різні суспільні верстви серед поодиноких народів.

Війна покликала під боєві знамена все здорове мужеське населення, без огляду на походження і соціальне положення та зрівняла всіх у способі життя, в правах і обов'язках і в небезпеці супроти смерті. На полі бою стоять у рядах героїської австро-угорської армії альпійські Німці поруч з Українцями з Галичини, робітник з віденської фабрики — побіч свого роботодавця, селянин-хлібороб — поруч шляхтича-аристократа.

Переходові се явища воєнного часу, але вони утворюють підставу ближшого зв'язку між народами й станами між собою і може зостануться знаменем теперішньої заверюхи.

Вищі верстви зіткнулися ближше в часі війни з ширшими народними масами, довідаючися від них багато для себе нового й цікавого, збуваючи з свого боку деякого упевдження. Щось з того лишить на все і по війні.

Те, що сказано про найвищі суспільно верстви, відноситься до якоїсь міри також до деяких членів Пануючого Дому. Їх високе положення робить їх може ще чутливішими в зносинах з новими людьми й оточенням, з якими зводить їх війна.

Також багато наших околиць і домів мали честь приймати в себе жовнірів і офіцерів з найвищих аристократичних кругів, а навіть і з Пануючого Дому. В способі життя нашого народу, в його звичаях, обичаях і ин. могли

вони побачити для себе багато цікавого, деякі з них стали студіювати його мову, його пісні, звичаї та змагання і т. д. і загалом ближше пізнавати ціле життя нашого народу.

Між тими високими особистостями, що стикаються з нашим народом, звертає на себе очі Українців Архикнязь Вільгельм, син Архикнязя Карла Стефана, надпоручник 13

полку уланів, що складається тільки з Українців.

Недавно одна українська часопись подавала, що Архикнязь Вільгельм обходить ся незвичайно добре з підчиненими собі жовнірами й сим зискав собі необмежене привязання і любов серед Українців у цілім полку. Від осіб, які ближше мали нагоду пізнати Архикнязя, довідуємося, що привязання Українців-жовнірів до Архикнязя має глибші причини: стикаючи ся з ними, мав молодий Архикнязь нагоду ближше пізнати галицьких Українців і оцінити справедливо їх вірність і відданість державі. Тому почав Архикнязь прихильно відносити ся загалом до Українців: студіює українську мову, старається, щоб задоволено духові потреби Українців-жовнірів, цікавиться ся українськими піснями, національною ношею і т. д. Жовніри-Українці зложили в дарунку своєму улюбленому наставникови гарно вишивану со-

Його Високість Архикнязь Вільгельм.

рочку й мали приємність нераз бачити Архикнязя в сій сорочці, яким і представляє його подана ось тут фотографія.

Можна сподівати ся, що Архикнязь робитиме дальші кроки в своїй цікавості до українського народу та що Українці матимуть в Його особі людину, яка всесторонньо пізнає положення українського народу, його потреби та змагання.

З поезій полоненого О. Кобця.

Такі усмішки чарівні,
Таке привітливе обличчя...
Чого сниться ся ви мені,
Куди мене ваш образ кличе?
В які невідомі краї:
Чи вже забуті, чи незнані
Чуття ви маните мої,
Чуття, знервовані в стражданні?
Щоб знали ви, що кожний нерв
Щонайдрибнішого атома
Душі живої, мов завмер,
Що душу трують, інтитує втома, —
Щоб знали ви, то може-б в снах
Даремно душу не дражнили, —

Прийшли-б десь в день, увесь в тернах,
І день од терну спорожнили...

Прекрасні образи ясні,
Такі близькі, такі виразні...
Та тільки в сні, лишень у сні,
А в день далекі, недосяжні...

Чого зникаєте нараз
Тоді, як ви найбільш потрібні,
Коли очима дня на вас
Поляну, сні забувши срібні?

Боюсь вас, образи ясні, —
Ви введете в страшну облуду,
І я, й заснувши, не забуду,
Що бачу вас таки ві сні.

Гість зпід Потуптор.*

(Осінній спогад У. С. С.).

Здавалося, що тяжкий камінь, зрушений зі самого верхка понурої Черногори, давить мою душу та все сильніше, якби хотів задавити її на віки. Бліде світло мерехтячої свічки освічувало тільки частину похилої сільської хатчини, що була тепер моєю військовою квартирою. На дворі серед непроглядної п'ятми гуляв вітер, бив у вікна дрібним дощем, торгав дверми, рвав з углів хати сіпчки, гнув немилосердно деревину й вив—скавулів, як той пес, якого виженуть з хати на мороз. Мої думки розлетілися по світі. Одні тужили й плакали з болю, інші бавилися й сміялися зрезигновані, треті проклинали тих, які зрушили той камінь новою неодолю, що давить—придавлює мою душу й мільйонів моїх братів... Та я ждав спокійно чогось, хоч сам не знав чого... Ось ті буйні думки доводили мене до безтями, я ніби засипляв на хвилю, пробуджував ся, надслухував і знову давав їм волю... А вони зливалися разом і несли мене десь далеко—далеко, де нема ні багна, ні невдячності, тільки ті мрії, золоті наші мрії, за які так багато довелося витерпіти...

Мені видалося, що хтось стукав до дверей... Ні! То мабуть вітер торгав двері!

Та стук повторився. Я підніс голову.

— Прошу!

Скрипнули глухо двері, відчинилися легко й хтось увійшов.

Я підніс свічку рукою вище.

До мене підходила струнка стать стрільця.

— Не пізнаєш мене? — почув я голос.

Я пізнав, кинувся до нього й обняв кріпко.

— Юрочко! Ти відки?

— Приїхав з поля і ледви допитався до тебе...

— І не міг де заночувати в першій—ліпшій хаті до рана? Хотілося тобі такою нічно спати?

— Е, я звик уже. Що то для мене ніч! Я все в ній блуджу.

З п'ятми в п'ятму переходжу...

Усів напроти мене. Молоденьке—бліде личко, голубі очі й ясне волоссячко на високім чолі. Сіро-зеленявий мундур, такийже наплечник і темно-бронзовий кріс у руці.

То був він, мій Юрочко! Розбурхане—стрілецьке життя збрало нас, а війна вщипала любов і невідчайну приязнь...

Роздягнувшись, вдивився в мене і засміявся вдоволено.

— Чого смієшся?

— Бо дивно мені, що бачу тебе. Мені видається, що се сон. Бо бачиш, завандрувати в пекло не тяжко, але вийти з нього—то вже справжня штука... А я повертаю просто з нього... Був тільки кілька днів у польовім лазареті.

— Та й я не надіявся побачити уже тебе, Юрочку, та якось таки діждався...

— Небагато було мені до того, щоб ані ти, ані ніхто більше не бачив був моєї дрібної істоти ніколи... Саме місяць сьогодні... Сонце ховалося за хмари, сунувся сірий сумерк, тривога висіла у повітрі, — як наш курінь підсував ся хильцем під ворожі позиції... Мені чомусь так байдуже було тоді!.. Я спокійно згадував минуле, а навіть, подумай собі, навіть літав думками в темну будучину, ливув ними й до тебе, та вони мабуть не долітали сюди, бо відси й думці тяжко видобути ся...

Близько позицій зірвалися ми й побігли вперед.. Я не чув нічого, бо гуркіт і тарахкіт крісів заглушив мене. Ми попадали на землю. Потім почув я тільки приказ „вперед!“ З моєї чети устав тільки я, інші zostали ся нерухомі... Вколисав їх до сну ворожий скоропал...

* Потуптори, місцевість близько Бережан, де в серпні—вересні 1916 р. були завзяті битви, в яких головню визначили ся наші стрільці.

Ніщо нас не вдержувало вже, ми не бігли, а летіли... Перший раз я стямився уже аж за окопами, де прогнані вороги стали опирати ся. Напроти мене стояв згорблений салдат і спішно ладував дріжачими руками кріс. Я вистрілював, а він випрямився гордо, кинув ще крісом в мене й повалився горілиць... Що далі було, не тямлю... Знаю, що я кидав ся і обганяв ся тяжким прикладом кріса та час від часу розторошував якби сокирою деревляні колоди перед собою. Нараз щось торгнуло мене сильно ззаду і я впав... До мене прискочив високий—бородатий салдат. Його мундур зливав ся з вечірнім сумерком, тільки очі, набігли кровю, блищали й він харчав, якби його хто душив...

Замахнувшись довгим штиком у мої груди... Я вхопив штик обома руками й відіпхнув... В тій самій хвилі почув я, що в правім боці моя одіжка задавлюється, а тіла доторкнуло ся щось холодне... — „Штик!“ — блиснула страшна думка, а по тілі пробігла дрож... Я виразно бачив, що той самий салдат пробиває мене в бік. І я стямився... Хотів підняти ся, вхопити за його ноги, та — не міг... Якби прикував мене хто до землі!!

А холодний штик усе далі заглиблював ся у тіло, я чув, як щось тріснуло в ній та як се вбійче оруддє повільно вертіло смертоносну рану, а разом писало мені „святими“...

Погано якось стало умірати так свідомо... І я ще раз старався вирвати ся... Нараз мій противник заричав, як звір, та повалився просто на мене, а моє обличчє обіляло щось тепле... Мигом вискочив я зпід нього, протер очі й розглянув ся...

Бій був у найбільшій розгарі. Близько мене боровся простоволосий стрілець тільки в закривавленій сорочці з двома... Я скочив йому на поміч. Мій багнет втопив ся в животі одного, другий повалився з розчерпленою головою... Стрілець глянув на мене та крикнув що сили, щоб я серед криків і зойків учув: — „Я оборонив вас, товаришу, ви мене... Але обітріть собі лице, бо на ній мозок з голови того, що проколював вас штиком!“

Вороги подавали ся поволі назад, ми підступали за ними. На дворі ставало темно, а зза ліса висувала ся чорна п'ятма... Я ослаб від впливу крові та впав обезсилений. Курінь пігнав далі за ворогами... До мене долітали тільки крики, зойки, тарахкотання крісів і якісь невиразні — уривані слова.

— По полях котили ся протяжні стони й зітхання конаючих... Їх забирали в долину. А було багато—багато таких. Положили буйні голови за те, щоб з п'ятми дістали ся на світло...

Та погасли й не діждали ся...

Юрочко скінчив. Я наче зі сну пробудив ся... Він сидів спокійний перед мною і вдивив ся своїми голубими очима у свічку, що догарювала... В хаті настала мертва тишина, а на дворі вітер йойкав, як конаючі молоденкі стрільці по полі...

Догоріла свічка й згасла... Так, як життя тих борців, що перли ся на світло...

Андрій Бабюк.

Листи з поля бою.

...серпень 1916.

I.

Ми розуміємо нині, що то є приказ. Ми розуміємо також його необхідність. Колиб не він, якби то виглядала наша ситуація! Розбиті, побиті, висміяні ворогом, подавати ся мусіли-б ми назад, а затрачуючи пядь за пядю свою землю, були-б ми присилувані здати ся на ласку й неласку ворогові. Так не в і не станеть ся. Ми є побідниками на цілій лінії, посуваємо ся наперед, невтомно, нестримно. І в нас страти менші, дух у нас бодріший, кожний крок вперед подвоює нашу силу, додає духа. Се наслідки одного слова: приказ. Довгий час поверховне було в нас його розуміння;

він був, але не там, де є нині. Нині він у нашій крові, у наших кістках. Він опановує, як загал, так кожду одиницю зосібна. Він наша святощ, наша смерть, наше життя. Коли прийде до нас, затихає все, що не стоїть з ним у звязку. Він приковує нас до себе, стає нашим паном. Могутній, сильний, зрозумілий начеб голос дзвонів на тривогу. Він відриває нас від своїх, від думок, від життя. Він дає нам іншу, йому лиш питому форму. Він каже видержати на позиції, йти наступом. Він такий сильний, що не знаємо тривоги серед граду куль і гранатів, не разить нас гук ексельзій, ні потоки крові. Під його могутнім впливом сильнішають груди, залізніють нерви, кріпшає сила зору, а затрачуєть ся, маліє все те, що стоїть з ним в безпосередній або посередній колізії. Він, а ніщо инше пре нас все вперед і вперед, хоч смертю засіваєть ся поле. Він переступає нами дротяні заєйки, підміновані поля, високі хребти гір і непрохідні ріки. Він імператив!

Ми знаємо сьогодні, що то є приказ. Дорога, дуже дорога була наша школа, але виплатила ся.

Ми винесемо його як святощ із сього кривавого дужання та поставимо як найкращий трофей на престолі рідного краю.

II. ...вересень 1916.

... Війна виробила в нас самостійність. Вона навчила нас ходити без палиці, не оглядати ся на боки, навчила нас кожного зосібна бути собою. Кождий з нас знає, що має робити, знає найти ся в кождій ситуації, відповідає на питання без підповідача, відповідальний за себе. Коли густа ворожа маса наступом гровить позиції, в час кождий з нас починає стріляти, голосить тривогу й подає дальше. В таку пору ніхто з нас не біжить питати ся, кождий знає, що як вже хата стане в полумінях, на ніщо тоді рахунок. Кожда хвилина в таких разях дорога. Сприт і вмілість виводили нас із найтяжших ситуацій, гроза переставала бути грозою, страх страхом, а замість первісного крику переваги й надії чули ми у ворожих рядах розпуку, зневіру, резигнацію. А рішала густо-часто одна хвилина, один стріл, одна ручна граната. Старали ся ми завжди задержати зимну кров. Дріжанне рук було лихою ворожбою, воно було заповідю програної. Один хиблений стріл відкривав нераз ворогови дорогу до позиції. А тоді? Горе тим, що зостали ся, горе тим, що є на сусідніх відтинках! За одного терпить загал, затрачуєть ся дорога, кровю здобута пядь землі, густо-часто важна в наслідках. А все те наслідком дріжання рук, наслідком затрати панування над собою, наслідком побіди ліхоті прикмети. Ми не розбігали ся, коли ворожа куля поцілила команданта. Ми перестали бути тим, чим були давнійше, — чередою. І не розбігаємо ся нині так, як бувало, коли впаде пастирь. Війна показала нам щойно наглядно, які наслідки того, ми бачили власними очима, яка доля була тих, що подібні були до череди без пастиря. Кождий з нас учив ся бути пастирем. І навчив ся з часом і нині є ним. Кожда голова сьогодні думає, очі кожного дивлять ся, уха надслухують рука бе як найблішче, а темпо змінюєть ся, як позволяють обставини, щоб з найменшими стратами віднести як найбільше успіхів. Давне порівнане, що кождий з нас є сліпою частинкою великої машини, трубкою, колісцем чи волосом, храмає подекуди. Кождий з нас має свободу рухів, як камертон свободу голосу. Тут і там вибивають обставини своє всеильне, необхідне, пожиточне в нас тавро. Ми вразливі на тони, які наважили ся на наше існування. Кождий з нас про себе розуміє се добре. Сей тон найважвійший для нас серед нинішніх обставин, тому й такі чуткі стали ми на нього. Коли рознесеть ся по позиції звук: *periculum in mora* (небезпека близько), гомонить його пісня у кожного з нас з неменшою силою ніж він сам. Під сим оглядом ми вже не діти, а зрілі мужі, не топориче, але ціла сокира, не бездушна товпа, але свідома, бо в кождім з нас бе серце, думає думка, бачуть очі, слухають уха, кождий з нас на той самий зразок будований, що й цілість. Ми чуємо се, ми того свідомі.

Ви не пізнаєте нас по війні.

...вересень 1916.

III.

... Війна навчила нас не подавати ся. Як нераз тяжко нам було серед тарабанного вогню, як щербилася наша залюга, як зойком і смертним конаннем наповняло ся повітре, як ляла ся тепла кровця, а ворожий огонь рвав, розривав у нас окопи, ми не подавали ся. Як нераз ворожа сила перемогою йшла на нас, як нераз, здавало ся, що ось-ось паде наша позиція в руки ворога, ми бороли ся до останка. Кидали кріє, як не стало набобів, хватали гранати, а як тих не стало, йшли на дужанне руками, зубами. Повірена позиція була нам все свята, а почутте обовязку глибоко в нас вкорінило ся. Нераз ішли похвали за похвалами для нас. Вони приємно нас вражали. Але ми не для похвал сповнювали свої обовязки. Се було щось инше, більше, могутнійше, що вселило ся глибше, так глибоко, що там не місце для проминаючого виразу похвали. Бо й не соломяним огнем була наша оборона, завязатість, кривавленне. Під сим оглядом ми змінили ся. Ми не запалювали ся й не погасали — ми горіли постійно. І сей постійний огонь все був нашим спасеннем. Се щось таке, чого не можна описати, означити нам його годі, але ми чуємо його присутність у собі, його могутню силу, його невмирущість. Часом, о, не часом, а багато разів се бувало, без хліба й води, серед слоти та спекоти, у воді і в болоті на розжарених полудневим сонцем камінях серед жаркого, вбійчого для наших грудей повітря, серед грози могутньої новочасної воєнної техніки — ми таки не подавали ся. Здавало ся, що удари та злидні перейшли границі сил наших, що голод і холод стане паном ситуації. А таки так не стало ся. Сильнішим над усе, що нам зносити доводило ся, було те, що в нас постійно горіло, що було істотою нашого організму, що вселило ся в найменший атомик нашого тіла. Отсим то ми спинювали ворожий напір, а не чим иншим. Отсе то ставило нас неподвижним муrom навперек дороги наших ворогів. На отсим то щербилася ворожа сила, отсе то карало гордощі й зарозумілість наших противників.

Ось таку то прикмету придбали ми на кривавих боїщах, — не в однім або в двох днях, а протягом довшого часу, цілих літ. День за днем ся прикмета, сей постійний, невмирущий огонь поширяв ся у нас, доки з часом не увійшов у кров і кість. Нині ми зрілі під сим оглядом. Тверда школа витиснула на нас нестерте тавро, вселила в нас те, що в завязатій, страшній боротьбі було нашим спасеннем, а в наслідках великою справою.

Отсю то невмирущу силу принесемо в рідний край, коли доля нам позволит щасливо вернути ся до дому.

... жовтень 1916.

IV.

Нас війна загартувала. Дивуємо ся самі собі, як можна се й те перенести; а найбільшим оптимістам не пересунуло ся навіть у голові, щоб можна так довго серед таких твердих обставин зносити тяжкий труд війни. Можна. Ми сильніші, ніж нам колись здавало ся, в нас більш енергії, ніж ми давнійше думали. І десятої її частини ми не зуживали в часі спокою, а шкода. Подумаймо: нас стільки мільонів, скільки годин праці ми даремне перетратили денно! Обчислім, скільки кроків ми через невикористанне своїх сил лишили ся позаду в нашій економічній, культурній і національній розвизку. Так дальше бути не може. Се по війні змінить ся. Іграшкою для нас стане праця на кождій області; бо ми виконували тяжшу, серед твердших обставин, у порівнанню з давніми передвоєнними обставинами.

Перестанемо також бути плакучою нацією, якою були давнійше. В нас нині гарт душі й тіла. Залізна витривалість витворила ся в нас серед сеї воєнної заперюги. Не сльози льють ся, коли доля бе, а затискаєть ся кулак. Не хлипають груди, але дишуть відпором і думка шукає реванжу. Не опускаємо рук, але заочуємо рукави. Ми придбали собі прикмети душі. Скільки-ж то разів ми на позиції робили ту саму роботу! Що день, цілий день, цілу ніч, кінця

не було сій праці. Що ворожа артилерія розбила, треба було раз-у-раз направляти, бо zagrożена була позиція. А ми навчили ся, як боронити, не давати. Наш труд не був даремний. Він вінчав ся побідою. Гарно-б то ми нині виглядали, колиб замість брати ся до праці опускали руки та втирали слюзи! На такі сентименти ми не мали часу, не будемо мати й опісля. Додаймо до того, що відносини, серед яких нам доводило ся виконувати сю працю в полі, були тяжкі. Часто холод, також і голод. Невиспані ночі, ослаблений організм, нерідко хорий. Нині самі не пізнаємо себе. Давні ми й нинішні се ріжниця! Ми нагадуємо собі нераз неоднораз з часів перед війною. Не так зладжений харч, зазимна або загаряча страва, недосить білий хліб і багато такого иншого. Вірте нам, що ми нині стидаємо ся себе з тих часів. Дітям лише можна щось подібне простити, мужам ніколи. Сі лихі прикмети зникнуть без сліду по війні. А як вибагливими ми ставали! Ми народ бідаків! Сміх бере, коли згадаю, як то пильно, кілька разів студіювали ми карту страв. Начеб вони були цілю, а не способом життя! Нині заїдаємо часом окрушини хліба, коли ворожий огонь здержує нам довіз, а рідко коли їмо більше ніж раз на день. Часи змінюють ся і ми з ними. А як нам смакує при роботі сей кусок хліба! Не білого, як колись, який кидало ся, не доїдало ся. Політична перевага жолудка змаліла та змаліє. Їда стане способом, а нічим більше. Так само з багатьома иншими явищами станеть ся, які починали в нас відгравати невластиву ролю. По війні! Нехай же благословить ся її імя, коли вона зверне наш народ на правий шлях. Наш рідний край жде витривалих робітників, бо поля досить, а робочих рук мало. Не лякаємо ся сього. Зможемо поконати й се. Здвоїмо працю, бо ми се в силі, зменшимо вимоги, бо ми навчили ся меншим обходити ся. Перейдемо, побороємо перепони, які малими будуть для нас у порівнянні з тими, які ми муєїли поборювати у війні, в школі гарту нашої душі й тіла.

...вересень 1916.

V.

... Небайдужою була нам доля тих, яких судьба лишила вдома, тверда ворожа рука вивезла на далекий Сибір, або тих, яким вовнна заверюха веліла тиняти ся далеко від рідної країни. Ми живо цікавили ся ними, цікавимо ся й нині. Спочуваємо їх долі, бо й ми їм знаємо. Ми відчуваємо те, що й вони, бо вони нам близькі, бо вони й ми діти одного народу, сини одної землі.

Коли рука білого царя наважила ся на нашу країну, відчували ми дуже добре долю тих, які лишили ся на стороні тяжко придбаного народнього добра. Се, що вони тоді зазнали, нас також боліло, се що їм довело ся перебути в тюрмах і казематах, кривавило і нас. Їх доля нас обходила, хоч і нам доводило ся зносити тяжкі труди, які накладає війна. Ми свідомі були їх думок. Не уміхали ся їх уста, а ронили слюзи очі, не в голові їм були радощі, а хвилювали від жалю та плачу груди, коли надходили до них вістки з поля кривавих боїв. А завмирали вони, коли їх не було. Ми се знали. Нам було се очевидно. Бо чиж не терпить ціла людина, коли приляже рана до частини її тіла. Чиж не терпить ціле дерево, як хто відчахне галузку з нього. Ми себе взаємно потішали, обріхували. Читаючи їх листи до нас, знали ми, що се брехня; наші до них також були брехнею. Як високе етично се взаїмне дуренне! У них недостача, ми се знаємо. Сього нема, того недостає, сього замало. А в листах стоїть все та все: нам добре, ти ліпш нами не жури ся. І з нами таке саме. Гуде земля, кане дощ, леть ся кров, чути стони, але доносити про се ніхто не думає. Хіба по всім. У нас добре, спокій, погода. Се взаїмне дуренне, обоїльна брехня є без сумніву висловом любови, почуття єдності нашого народнього організму. Ми свідомі їх положення. Докладно знаємо, яке в них добро. І будьте певні, що не їсть ся нам так ні біліший і чистіший хліб, не йде в горло кусень мяса. Тому й лише тому, що в них того нема. Якби ми могли поділити ся з ними! Справді! Як радо віддали-б ми їм частину свого! І якжеж може нам

смакувати їда, коли в них недостаток. Не думайте, що завидуємо їм даху над головою, коли дощ і слота мочить нас до білого тіла, що завидуємо їм чистого й супокійного повітря. І се ні. Поправді кажу. Бо коли смерть косить вже галузки та цвіти, бажаємо, щоб зостав ся пень, який з часом покриєть ся новим убором і зацвіте запахним цвітом. Вони думають так само. Бо якжеж могли-б вони инакше думати! Ми-ж не чужі собі. Ми велика родина.

Отся затрата етотичних почувань, а побіда на цілій лінії їм зовсім противних, альтруїстичних, се також подекуди заслуга нинішньої війни. Щойно, коли нас доля взяла на пробу, виринуло неоднораз. Вони були в нас — певно. Але не такі, як нині. Вони міцнійші, яснійші, виразнійші. Вони є незапереченим доказом нашої національної єдності. А се, чого нам дотепер не доставало, є великим кроком наперед у нашій національній розвитку. Се основа, на якій буде можна без страху, що завалить ся, класти будівлю наших народніх ідеалів.

...жовтень 1916.

VI.

... Ми навчили ся любити рідний край. Перед війною ми не доцінювали, легковажили його. Він був для нас буденним хлібом. Здавало ся нам нераз, що слово рідний край і любов вітчизни накинене, що се щось зверхне, видумане; показало ся, що ні. Ми бачимо нині, чим є для нас рідний край. Се не пуста фраза, ні! Фраза не перейде до крові й костей, не зелектризує цілого тіла, не викличе сліз і ридання. Скількиж то разів довелось нам сього зазнати. Скількиж то разів плакали старі очі, ридали груди, усміхали ся уста на вістку про рідний край. Море сліз вилило ся за Тобою, рідний краю, колихали ся груди на згадку про Тебе, чутні були живі биття наших серць, коли прийшла весела вістка від Тебе, а стогнали ми, ридали, коли Тебе постигла тверда доля війни.

Ми любимо Тебе, рідний краю! А наша любов велика, могутня, безприкладна, як велике, могутне, безприкладне слово: рідний край. Ми чуємо нині, чим Ти є для нас, ми відчуваємо звяз, яка нас лучить з Тобою. Се нині; вчора було инакше. Війна виставила нас на пробу, відлучила нас. Ось через се щойно пізнали ми, що Ти для нас щось необхідне, що Ти не лише слово.

А ся велика любов до Тебе воскресла, поглибила ся, змогутніла щойно тут далеко, далеко від Тебе. Не в себе вдома, а на чужій чужині. Там, де горді альпійські верхи переросли хмари, де непрохідні ліси біловіської пуші; де лише багна й багна, де камінь і лиш камінне, де чужа нам мова й природа та чужі люде. Ось там ми відродили ся. Добре стало ся. Бо ми спали якимсь дивним сном перед війною, ми не жили життем свого рідного краю, ми не поступали, як належало, — наш розвиток був доривочний, прихапцем, а не пляново й систематично йшла наша народня робота. Війна виставила нас на пробу. Тяжку й тверду. І то не одну якусь частину, але увесь народ. Розкинені по всім усюдам, відчуваємо недостачу того, що ми перед тим мали, раді-б нині на хвилину натішити ся нашим раєм, який був давнійше нашим щоденним хлібом, вижидаємо нині, як спасення для душі, вістки від Тебе, родинний наш краю, ми Тебе давнійше не варті діти. Той, хто в наших душах знає читати, може лише сказати, що нам діяло ся, коли московське море заляло наш рідний край, а що переживали ми тоді, коли та, здавало ся, непоборна сила, пішла, звідки вийшла, а наша земля стала вільною. А коли нині щось тяжке груди приложило, то не труд і жара, холод і голод, але недостача Тебе, рідний краю! Коли вмираючі уста Твоє імя шепчуть, а груди раді-б хоч раз ще віддихнути Тобою, незаперечена тепер в нас любов до Тебе.

Ми поправили ся.

І то всі без виїмки. Нині ціла наша нація переживає в малім проценті те, що переживав наш Геній. І ми його нині розуміємо, його голос розуміємо, ридання за рідним краєм, бо воно саме інстинктивно видобуваєть ся з нашої душі.

Як навернені на добрий шлях діти, повернемо до Тебе, родинний наш краю. Радіти будемо Тобою, себе віддамо Тобі на службу. Здвоїмо працю, щоб загоїти рани, доложимо всіх старань, щоб стати з Тобою на рівнім з іншими народами ступні. Любов до Тебе підтримувати буде наші сили. Вона буде невмирущим товчком до нашого розвитку, до здійснення наших ідеалів.

VII. ...жовтень 1916.

...Ми пізнали світ, людей, переступили традицією освячену границю, вийшли з узини думки, навчилися свobodно порушати ся, набрали сміливості й відваги. Кождий з нас зрозумів основно гасло, яке фразою звучало в нього перед великою війною: „лише смілі пут не знають, лише смілих воля жде“. Справді ви нас не пізнаєте. Ми дуже змінили ся. І то на добре. Під час тої більше ніж дволітньої школи могли ми дещо заобсервувати. Відкритими очима дивили ся ми на світ і людей. Ріжні краї і народи пересунули ся перед нашим зором. Людей порівнювали ми з собою, а краї з нашою країною. Ріжниця великі. Одначе одно нам впало в око й над сим ми довше пригадували ся. А саме, що з одної й тої самої глини всі люде зліплени. Що ріжниця лежить в чім іншій, в набутім, придбанім, а не, як нам здавало ся, накиненим згори. Сей мент відкрив нам очі й ми стали дивити ся на світ инакше, як дотепер. У нас козирі в руках. Дотепер ми їх неначе не бачили. І то які ще! А грати ми також навчили ся. Маючи їх в руках, не скажемо „пас“, як дотепер все говорили й без гри програвали. Наша думка не нагнеть ся до давніх низин, бо ми засмакували в радості вершин. На старий шлях не вернемо ся, коли пізнали новий шлях. Пощо нам валяти ся по болоті, коли можна йти добре вимощеною дорогою.

На позиції чи в наступі не обмежували ся ми до своєї власної точки. Нас інтересувала ціла лінія, як довгою вона не була-б. Ми зрозуміли вагу її цілої. Значінне єдності. Як ішли наступом, то лише тоді побіджали, коли не було в нас щербів, прірв, дір, коли звено заходило в звено, плече об плече. На право й ліво шукав кождий сусіда. А коли він був, ішло нам добре. Ворог не міг нас узяти в концентричний вогонь, розбивав свої сили, а ми ставали панамі ситуації. Се річи звичайні, на війні буденні. А скільки з них ми передтим не знали. Говорило ся неоднораз, слухало ся неодного й другим ухом випускало ся те, що прийшло першим. Нам не доставало науки погляду! Війна нам стала в пригоді.

Коли нам доведеть ся вернути до дому, станемо инакше дивити ся на світ. Обійсте буде для нас замале, вузьке. Шукати будемо получения; звена й плеча, сусіда. Наша думка вийде з курателі села, повіта й краю. Вибемо вікно, переломимо пліт, збуримо кордон. Те, що інші давно вже зробили. Нас ніхто вже не замкне, не привяже, очей не потрапить завязати, не заложить нашого слуху. З одної глини ми всі зліплени. Природа нам мамою, а не мачухою. При інших наше місце, а не під ними.

Др. В. Гериневич.

Огляд воєнних подій.

Гостра зима, що запанувала всевладно від кількох тижнів, відбила ся й на воєнних операціях, які не виказують ніде більших напружень. Зокрема з найважнішого підсю пору побоевища над Серетом наспіли вісти тільки про незначні бої передових відділів.

Що торкаєт ся східного фронту під командою принца Леопольда Баварського, воєнне положення на нім представляло подібний образ до положення на західнім фронті. По безуспішнім російським наступі в області Риги—Мітави на початку січня приходять там від тої пори у ріжних місцях тільки до боїв артилерії і стріч патруль. Правда, 23, 24 й 25 січня повело ся Німцям над рікою Аа (на полудневий захід від Риги) вдерти ся в лісові становища Росіян на

просторі 10 кілометрів і забрати у них 1700 полонених та більшу скількість скоропалів, а 29 січня відбили турецькі війська 15 корпусу російські наступи над Золотою Липою, одначе все те не вивело з застою військових сил на сім фронті і загального воєнного положення в нічім не змінило. В останніх днях мали тут знову місце менші бої над рікою Аа й над Нараївкою,

Живіше було на фронті архикнязя Йосифа, хоч далеко не так, як перед кількома тижнями в часі страшного відвороту цілої румунської армії. В останніх днях піддержували Росіяне сильний огонь в області Местіканешті. Особливо 29 січня с. р. було тут гарячо, бо огонь тривав цілу ніч. Опісля пішли два російські наступи, які покінчили ся для нападаючих безуспішно.

На інших румунських фронтах не зайшло нічого важного. По виборенню впять Вадені Росіянами та по здобуттю мостового укріплення Нанешті (на захід від Номольоаза) Німцями всяка ширша воєнна діяльність тут застановила ся. Після страти Нанешті втікли Росіяне 20 січня на правий беріг Серету, де дожидають правдоподібно приходу більших мас резерв. У Добруджі розвивали ся на обох берегах Дунаю бої артилерії, а частинно й піхоти. 22 січня переплив був більший болгарський відділ на північний беріг каналу св. Юрія під Тульчеа, звідки одначе завернув зараз найближшого дня. Найновіші воєнні звідомлення доносять про повний застій всяких операцій на сих румунських фронтах. Галяц острілює дальше тяжка артилерія.

Положення на західнім фронті не ріжнело ся багато від положення в минулих тижнях. Поминувши живу діяльність літаків і артилерії, приходило там з обох сторін тільки до малих стріч передових відділів. Аж останні звідомлення німецького генерального штабу доносять про більші наступи Англіїдців і Французів на північ від Арментієр і на західнім березі Маси. На північ від Арментієр нападали Англіїці трьома валами на становища баварського полку ч. 23, одначе мусіли завернути зі стратами впять у свої становища. На західнім березі Маси були бої ще завзятійші. Рано 29 січня пробували Французи нечаяно без підготовлення артилерії переломити німецькі становища на височині 304, одначе Німці розпочали зараз огонь, який присилував Французів до втечі. Пополудні стала острілювати німецькі стрілецькі рови французька артилерія, після чого французькі війська нападали ще трьома наворотами, все безуспішно. На інших точках західного фронту, як вже вище зазначено, мали бої тільки підрядний характер. В Англії і Франції працюють тепер над піднесенням сили їх військ до найбільшої висоти. В Англії говорять ся тепер явно, що теперішнє число французьких, англійських і бельгійських дивізій замале, щоб могло вибороти рішення на західнім фронті. Тому правительства Франції й Англії задумують збільшити свої армії о нових 60 дивізій, якими надіють ся спричинити рішення війни.

На італійським і македонським фронті не було ніяких замітних воєнних подій.

На турецьких фронтах не зайшло також нічого важного. Тільки на Кавказі зайняли Турки на 16 кілометровім фронті російські передні лінії, а в Персії відсунули Росіян в області на схід від Девлет Абад в північнім напрямі.

В останніх часах ведуть незвичайно метку діяльність на всіх морях німецькі підводні судна. Денники приносять що дня звістки про затоплення ними неприятельських воєнних і торговельних кораблів. Бувають дні, в яких держави порозуміння тратять по кілька кораблів, що їх містота доходить до кількадесяти тисяч тон. Очевидно, що час від часу паде жертвою очайдушної відваги й підводне судно, та у війні инакше бути не може. Не вгвагає також боротьба у повітрі, особливо на західнім фронті. Варто зазначити, що в минулім році стратили Французи й Англіїці на західнім фронті 738 літаків, коли Німці тільки 181, отже ледви четвертину сього числа.

I. H.

Вісти.

Піонерська сотня У. С. С. до полонених Українців. (На святочний привіт слобідських полонених). Щиро дякуємо Вам за святочні бажання і за Ваш любий привіт. Та не нам, як се Ви кажете, бути виконавцями Кобзарєвого запевітї. Треба ще могутніх змагань і невпинної праці і Вашої і нашої, щоб хоч вчасі приблизити його сповненне.

При сій нагоді хочемо звістити Вас і Товаришів з інших таборів, що ми пильно стежимо по часописах за всіма проявами життя в українських таборах полонених. Ми глибоко відчуваємо Вашу тугу, що далеко від рідної землі і від родини мусите коротати свої дні. Та невимовною радістю наповняють нас звістки, що у Ваших таборах ведеться широка просвітна робота, що є курси для неграмотних, що є великі гурти, серед яких читають часописи та книжки, відбуваються збори, де ведуться розмови про різні політичні справи, що щораз кріпшає та поширюється серед Вас народна свідомість. З отсього ми щиро радіємо та шлемо Вам наші бажання — хоч по святах, та се не зменшить їх святості, — щоб усі Ви повернули в рідні сторони вже свідомими синами свого народу й невпинно ширили у своїх селах і в тих гуртах, серед яких доведеться Вам жити, — народню свідомість. Та ще бажаємо Вам, щоб як найбільше було між Вами невтомних і сміливих борців, які, не зважаючи на жадні перепони й переслідування, завзято стояли б за нашу святу справу. В полі, дня 12 січня (30. XII. 916) 1917. За піонерську сотню У. С. В. (Підписи).

Румунія, шлях Дунаю й Ураїна. Ся тема була предметом викладу з світляними образами, улаженного Союзом німецьких пособників українських визвольних змагань „Україна“ дня 18 січня у великій залі засідань посольської палати в Берліні. Предсідатель Союзу, бувший державний міністер Ріхтер, згадав на вступі палкі слова цїсаря з приводу відкинення мирового предложення осередніх держав почвїрним порозумінням з його безсоромними мотивами й домаганнями. Далі зазначив, що найкращою відповідю на те буде ще більше затїсненне звязку з балканськими народами, перед якими також стоїть дїлема: бути або не бути. Опісля тайний радник проф. унів. др. Ф. Фрех з Вроцлава вияснював вагу всіх подій і відносин на Балкані, витворену теперішнім воєнним положенням. Перед очима зібраних пересунули ся Карпати, нафтяні області й лани Румунії, картини Добруджі. Проф. Фрех закінчив виклад історичною пригадкою: цїсарь Вільгельм Побідний ще яко пруський князь розважав думку визволення України, а Бісмарк укладав ясний плян відірвання українських племен від Росії. Під гаслом сих двох найбільших німецьких мужів побідить Німеччина — так закінчив свій дуже захоплюючий виклад проф. Ф. Фрех, прийнятий грїмкими оплесками зібраних, між якими було багато пань і болгарських офіцерів.

Українська справа між воєнними цїлями „Незалежного Комітету“. „Незалежний Комітет“ Німеччини розіслав брошуру проф. Шефєра п. з. „Ще раз у справі положення“ з доповненими воєнними цїлями Німеччини. З „Berliner Tageblatt-y“ (ч. 30, з 17 січня, вечірне виданне) довідуємо ся, що в ній говорить ся і про українську справу, а саме ось як передає се згадана часопись: „Будова польського державного організму показує шлях, хід якого натрапляє на найповажнійші сумніви. Наші (німецькі) колонізаційні можливости zagrożені як найбільше, як що будуть робити ся уступки дальшим бажанням Поляків. Тому не можна під ніякою умовою віддавати в польські руки проводу над тими народами, що все сидїли між Поляками й Москалями, а саме над Литовцями, Білорусинами й Українцями.“

Росія, інородці й Німці. Дня 15 січня уладила поступова народня партія в Кельні вечір з викладом радника міста д-ра Гольцапфеля на зазначену отсе тему. В світлі історії представив референт завойовницьку жадобу азійського деспотизму, яким відзначається ще сьогодні російська дер-

жава. Для сеї історії було рішаюче те, що найстарша українська держава, яка повстала в 9 стол. при середнім бігу Дніпра й одержала христїанство від Византії, не могла власними силами скинути з себе панування Монголів, що 250 р. тяжіло на Московщині й мало шкідливий вплив на характер московського народу, але мусїла увійти у фатальний договір з московським народом змішанців, утвореним з Славян і пославянщених Фїнів. Московщина, вихована вже рано германським пануючим племенем Рурика на державнотворчу силу, в тіснім звязку з краввою церквою, яка по упадку Царгороду дістала власного патріярха, зміцніла й по скиненню татарського ярма в злуці з старою українською державою і по розпаді Польщі виросла на велику державу. Петро Великий і Катерина II з дому романово-шлезвицько-гольштайно-готторпської династії, яка дістала ся 1613 р. на московський царський престїл і ще сьогодні панує, здобули цїнні надбалтійські краї та землі над Чорним морем і прилучили до величезної держави у великим обсягу національності, яких самі Москалі називають „інородцями“. Хоч їх 85 мїліонів, хоч вони о 5 мїліонів перевищають число своїх гнобителїв, вони досї не могли увільнити ся від козацького кнута. Др. Гольцапфель подав коротко історію терпїнь тих народів: Фїнів, Естів, Лотїшїв, Литовцїв, Поляків, Білорусинів і „голосних Українців“, що колись творили найстаршу руську державу й сьогодні по другім зайняттю східної Галичини та Буковини знову знаходять ся зовсім (?) під царським скипром“ (Kölnische Zeitung, 1917, ч. 56), вкінці Жидів. Бесїдник представив грїзний розвиток російської держави від часу японської війни й зазначив, що нинїшнє воєнне положенне на Сході ще не дає підстави до досягнення воєнних цїлей у повнім обсягу.

Українізація православної церкви на Волині. Пишуть нам з Ковля: Давно давно наші Волянїки, яким доля судила слухати негатаючого гуркоту гармат, не бачили служби Божої. Ось Рїздвяними Святами військовий пан-отець, по народности Серб, мав у Ковлю в одній невеличкій церкві відправу.

Не було того поздоровлення пан-отця з новим роком, бо той пан-отець не знає української мови, але все-таки місцева людність раділа, що мала нагоду помолити ся Богу, пригадавши при тім старі-старі звичаї. Кажу, старі звичаї, бо замість причастника на літургії проспівали гарно ученики місцевої української школи „Бог предвїчний“, „Небо і земля“, „Во Вефлємі“ і т. д. Апостол також прочитано по українськи з біблії Куліша. Сї набожні пісні колись наша православна людність вільно співала в церкві, але політична русифікація все те скасувала геть. Такий звичай до недавна зберїгав ся було у волинським селі Глуша, в північній Волині, але славний Евлогій заборонив.

Слова апостола, прочитані по українськи, полетїли далеко-далеко, до самого Бога. Бог певно прийняв їх дуже радо, бо Йому вже навкучило слухати тих старих мов. — Зрозумїли се Волянїки-Українці й взяли ся на инший спосіб хвалити та просити Бога.

Щастї їм, Боже, в сих змаганнях, аби стали також вірцем для всіх Українцїв.

Вечір памятї Шевченка у Володимирі Волинським. Заходами управи української народньої школи, при участі перебуваючих тут Українських Сїчових Стрїльцїв і при помочи управителя Городською Думою правительственного комісара Гната Мартинця відбула дня 19 січня в залі полевого кїна вечір в честь Тараса Шевченка. На свято прибуло багато гостей з поміж військових, між иншим полковник Гошковський, староста з Сокаля. На вечері пописувалась шкільна дїтворя співами і руховими виравами під проводом управительки школи п. Савини Сидоровичівни. Зложений в часті з Стрїльцїв хор під проводом п. Гавронського співав колядки й инші пісні. Під кінець був живий образ — вінок на могилу Шевченка. Публіки було дуже багато, велика зала кїна всіх не могла вмістити. Гості розійшли ся дуже вдоволені, зложивши добровільними датками поверх 1200 кор. на бідну дїтворю.

Ялинки в українських школах на Волині. В багатьох українських школах на Волині, особливо в більших містах, як Володимир Волинський, Матіїв, Ковель і ин. в часі минувших свят улажено для шкільної дівтори ялинки, заходами й працею учителюк та Українських Січових Стрільців. Виразно-національний характер сих діточих свят робив незвичайно велике й приємне вражіння також на батьків і матерей дітей. Улаженню ялинок допомагали подекуди місцеві власти.

3 листів полонених. До шановної Редакції „Вістника Союзу визволення України“. 10. XII. вислано Вам гроші 5 К 40 сот. за вислані Вами книжки для наших полонених Українців. Книжки всі охотно ми читаємо, а потім всі перечитані передаємо до другого табору з умовою, коли перечитають їх, посилають далі й далі. Зоставляємо тільки такі, що нам потрібні для свіжих читачів. Зі всіх книжок найбільше нам подобають ся ось такі, як Історія України Грушевського, Наші герої, Царі, пани та люде й інші, які собою показують неосвідомленому чоловікови, хто він є та чого йому треба наперед. В нашім, а може і в иншій таборі (про инші добре не знаю) мають великий вплив на люде такі книжки, які перш усього заохочують собою читача часто з охотою перечитувати їх та досвідно пізнавать все читане; друге, політичний вплив яких мав би силу над різною мізерією, котру взяв у голову несвідомий чоловік у годину присяги за царя і „рідину“ та по наказу начальників, пошів та вряників, третє, з котрих кожен мав би ту користь, яку він принесе собою для свого народу в годину повстання за своє власне, а найліпше, щоб кожен пізнав свого ворога та приятеля тепер і в годину повстання. Описуючи сей погляд на наших люде (може се не гаразд, то вибачайте), просимо також і на далі нас не забути й помогти нам, чим можна, в читанню книжок; за всі книжки заплатимо гроші, також просимо поставляти ціну на книжки. Гроші збирають ся з всіх, хто бажає читати книжки, в пору, коли всі сходять ся до бараку. Се робить ся звичайно в неділю або в свято, коли всякий вільний од роботи. На гроші ми всі небагаті, але таку невеличку суму, як 5 або 6 корон, можемо виплачувати. Зо всіх тепер нам найбільше подобаєть ся часопись „Вільне Слово“; коли можна, присилайте хоч за гроші. Згодом після нового року може надішлемо вірші. Маємо бажання дістати німецький підручник, часть II. З пошаною до редакції за всіх полонених (Підпис).

Шан. Добр. Дай Бог, щоб по новім році наші труди зробили ся меншими ніж у старім кільканадцять разів, аби наша вся надія здійснила ся й ми почувли себе певними, своїбідними, щоб наші руки почувли повну свободу, серце радість нашого українського брата, щоб знов наша Україна була славною, як при наших прадідах. А як не так, ліпше вмерти, так не жити. Посилаю вам 3 карбованці. Вибачте, що не маю більше. Як буду мати, пішло. Покірно дякую вам за ваші книжечки. Всі наші землячки, ще вже читали й чули, як я читав — кільканадцять разів читав, а вони слухали — тепер балакають про дідівщину та що треба робити. Тепер вони ждуть Вістника, щоб послухати. З Богом зоставайтесь. (Підпис).

Один полонений пише нам з Угорщини, з фабрики: „Широ дякую Вам всім діячам С. В. У. за надісланне міні Вістника С. В. У. Я сьому дуже радий, що міні є що прочитати на своїй рідній мові, навіть забудеш на якусь хвилину всю втому фабричної праці та свого сучасного життя і помиреш за долю нашої неньки-України. А на превеликий жаль нема кому послухати сього великого слова, хоч нас тут мешкає до 500 люде, а чую себе дуже самотнім. Нема вже чого казати за Москаля, а на своїх жалко за таку зневагу до свого рідного, так нас обрусили та просвітили наші оікуни. А все-таки, чого-б не траплялось, переживемо! Зачинають потрохи прислухуватись, не так жахають ся і мене не висмівають і не залякують „начальством“. Трохи почув і я під своїми ногами ґрунтую, треба сіяти правду, наскільки хвاته сили. А для сеї праці, прошу Вас, надішліть міні книжок. Гроші Вам надсилаю одночасно чеком. Зостаюсь у надії, нехай Вам, Панове, Бог помага на добре діло“ (Підпис).

Високоповажана Редакціє! Я дуже дякую Вам, що ви мене не zostавили й мої просьби та й вислали книжки, так, що я тепер вийшов з темноти та й довідав ся, що я такий самий житель світлої України. Як прочитав я ту книжечку, що на заголовку написано „Що треба знати кождому Українцеві“, — о Господи Боже мій, аж слюзи з очей покотились. Та й згадав я про рідного свого батька та ще й прадіда: свій вік прожили в тій старій хаті та за межу з сусідами грішили. А як батько було піде до шинку та напєть ся горілки, прийде до дому та й матір набе та й нас малих дітей порозганяє по сусідах, а сам і не подумає, що треба дітей научити та й з нашою матірю добре жити та й голих босих дітей не водити, треба в школу отдавати та й грамоти научати; велів мені їх учити; як підуть у люде, то навчаєть ся. Та зате, слава Богу, що хоч я все-таки хоч через поріг у школу глянув та хоч азбуки навчив ся, а то більше сам у книжки заглядав та й набив собі голову своїм самоученнем. Затє вже я собі й приятелів нажив тих, що кожду ніч в карти гуляють і один другому зуба набють та й ще й міні кажуть: як тільки через границю, так тебе і в кайдани закують. О дай, Боже, мені крила, я полечу од сих люде. Високоповажана Редакціє! Я гроші вислав: за календарь 2 К, за Вістник Союзу визволення України 4 К 40 сот. на 3 місяці 1917 р., а тепер робить, як знаєте. Я житель черниг. губ. (Підпис).

Вражіння російського журналіста. Відомий воєнний співробітник часописи „Morgenblad“, капітан Noerregaard, мав з одним голосним російським публіцистом, що переїхав з Росії до Англії, розмову про хвилеве внутрішньо-політичне положення Росії. Кореспондент заявив, що навіть Москаль не орієнтуєть ся в положенню, що матеріалу для несподіванок аж забагато. Під чисто політичним оглядом панує в Росії анархія. Не можна сказати, куди жене російський державний корабель. Так само не знати, чи виступить який політик, що мав би досить сили взяти в руки керму, з свідомим курсом. По нинішніх відносинах так само можливе міністерство Мілюкова, як і когось з „чорної сотні“. Майже ціла Росія домагаєть ся дальшого ведення війни аж до побіди. Навіть реакційні круги. „Супроти ворогів — говорив російський журналіст — наша держава постійно слабша. Супроти внутрішніх труднощів виявляє правительство нездатність у щораз вищій ступні. Зрозуміння сього положення поширюєть ся щораз більше в краю. Розуміють, що тільки щира спільна праця правительства й народу в Думі та в земствах може взяти верх над теперішнім розгардіяшем. Навіть консервативні круги по найбільшій часті пререконані про се. Всі розуміють, що правительственну систему треба змінити у виразно ліберальнім напрямі. Одначе скоро заїде потреба витягнути з того консеквенції, розлазити ся єдність.“ Можливо й се має деяке значіння, що Распутін вийшов з гри. Але він був тільки орудєм інших. А сї інші ще лишили ся і вони вміють розшукати нові орудя й нові поля своїх пописів. Коли остаточно виявить ся, що нема иншого вибору як тільки залишити або систему або війну, ся ціла кліка знайдесть ся по тім боці, який ралше заключить окремий мир. Далі цитував кореспондент промову Мілюкова з жовтня. В краю повна анархія. Справа з забезпеченням живністю стоїть від жовтня ще гірше. Правительственна система стала від жовтня ще реакційніша. Щораз більше множать ся поголоски й вістки, немов дуже впливові круги працюють над окремих миром. Ніхто не чує себе безпечним, ніхто не знає, що принесе найближший ранок. Може взяти керму в руки Мілюков, але так само добре може вибухнути революція або прийти окремий мир. Вкінці словив журналіст думку, що Німці підуть на Одесу. Німці одинокі знають дійсне положення Росії. Упадок Одеси зробив би сильне вражіння в Росії, таке саме, як і упадок Петрограду. Не можна й передбачити, який вплив мав би упадок Одеси, найбагатшого й найбільшого російського торговельного міста, для господарки та здатности до оборони Росії.

Купуйте Пам'яткову Книжку Союзу визволення України — Календарь на 1917 р. 103 ілюстрацій.

500 стор. друку.

Календарь на 1917 р.

103 ілюстрацій.

Ціна 2.50 К., для австрійських вояків і полонених-земляків 2 К. На пересилку долучати в обох разях 30 сот.

Оправлений примірник о 1 кор. 20 сот. дорожше. Замовляти в адміністрації нашої часописи.

Наших читачів і прихильників просимо подати нам адреси книгарень, трафік і поодиноких осіб, що взяли-б в розпродаж наші видання.

Помочи для волинських виселенців! З операційного воєнного терену на Волині багато виселено українського населення, яке в часті нашло приміщення в таборах для виселенців у середині Австрії, а в часті розміщено його за фронтом на самій Волині.

Звертаємося до української суспільности з гарячим прошенням прийти в поміч найнещаснішим жертвам війни — бездомним, обдертим і голодним дітям і матерям та немічним старцям. Просимо жертвувати чоботи, черевики, ходяки, кафтани, сорочки, штани, спідниці, хустки, шапки, діточку одіж і ин., по можности в здатнім ще до ужитку стані.

Потрібні також грошеві датки.

Жертви натурою складати у Відні в льокалі Союзу визволення України, Josefstädterstraße 79, Т. 6, у Львові — в Бюрі культурної помочи для українського населення окупованих країв, Чарнецького 26. Гроші присилати під адресою „Вістника Союзу визв. України“, Wien, VIII, Josefstädterstraße 79, Т. 6.

Жертвуйте для полонених — наших земляків з російської України!

До Союзу надходять щодня нові й нові просьби від полонених прислати їм книжок. З сих листів видно, яка маса цінних сил, високо талановитих одиниць серед великого моря сих людей, — обов'язок нації допомогти сим людям стати на вищій культурний і національний ступінь. Полонені розкинені тепер у десятках тисяч робітних груп і тільки мала їх частина може користувати ся зорганізованими в більших таборах бібліотеками. Потрібна знов маса книжок найрізноманітнішого змісту — знов і знов книжок!

Жертвуйте-ж, громадяне! Виповніть знов свій національний обов'язок!

Усі жертви на сю ціль у грошах і книжках слати на адресу: Bund zur Befreiung der Ukraina, Wien VIII, Josefstädterstrasse 79, Tür 6, додаючи на кожній посилиці „для полонених“.

Книжки для полонених!

В адміністрації „Вістника“ полонені можуть купити отсі книжки:

Микола Аркас. Історія України. На розкішнім папері, з масою ілюстрацій. Ціна 10 К без пересилки, а з пересилкою накладною платою 11 К 25 с.

Проф. С. Рудницький. Коротка географія України, з масою малюнків і картою України. Два томи (на українській мові). Ціна 6 К 50 с., а з пересилкою накладною платою 7 К 40 с.

Проф. М. Грушевський. Кієвская Русь. Том перший (на московській мові). Ціна 8 К 40 с., а з пересилкою наклад. платою 9 К 30 с.

Виказ жертв.

На цілі Союзу визволення України: Дм. Рудяк прислав збірку 80 К (з сим списом: Н. Лепкалюк, І. Лесів по 10 К, Н. Мельник 4 К, Г. Шпак 3 К 60 с., М. Дмитришин 2 К 70 с., М. Кудлач, В. Малець, Д. Сорока, І. Юрчак по 2 К, А. Арапович, В. Бахур, Ю. Башованович, В. Бойсук, Ю. Верес, М. Винник, С. Гринчук, Ю. Гавор, Н. Гарбич, Т. Горковський, Г. Добуш, В. Дубина, Т. Кикич, Ю. Москва, М. Натина, М. Норонин, Н. Попитак, В. Песюк, І. Проць, Ф. Пуца, Ф. Словиковський, Н. Сусюк, М. Ткач, Ф. Тшецяк, А. Черпак, Ю. Чеканський по 1 короні, А. Цьопок 80 с., В. Бембек, Ю. Брацький 70 с., М. Кузів, Сенкер, Ю. Чміль, А. Ценнанович, Г. Юцко по 60 с., Ф. Беднаж, І. Гасан, Я. Зимний, А. Клода, О. Князик, М. Оманович, В. Пайда, З. Пицина, К. Сивець, Н. Сервашка, С. Стережило, І. Тополович по 50 с., Д. Белей, О. Білас, І. Возняк, М. Кулік, К. Цв'іч по 40 с., і по кілька сотиків зібрано 1 К 80 с.). Полонений А. К. — 5 К., Юліян Грицай 1 К 70 с.

Для волинських виселенців. 48 полонених табору А. (Австрія) збрали на Різдво 23 кор., Дм. Бойчук — 10 К, Дм. Грегорак 2 К 50 с. Річами: п. Д. Меленевська 8 штук діточої одежі; п. Ольга Цегельська 24 штук блюзюк, шарпеток і инш. предметів діточого одягу; п. Софія Сидорик 7 штук білизни й одягу. Сі річи передано через У. С. Стрільців до управи школи у Володимирі Волинським для роздачі бідній дітворі.

На волинські школи: др. І. Гробельський на деревце для волинських дітей 20 К. Дм. Бойчук 10 К, Мих. Тимчук (з розпродажі збірки В. Атаманюка „Як сурми заграли до бою“) 10 К, полон. О. Кобець (зрік ся гонорару за прийнятий на конкурсі до різдв. числа вірш) 7 К, Волод. Моравський 4 К, полон. А. К. — 3 К.

Для Укр. С. Стрільців Берта Будно 4 К 46 с.

З сим числом розсилаємо для вигоди передплатників і читачів замовлення на наші видання й чеки поштової щадниці ч. 107.090, котрими просимо висилати передплату на „Вістник“, як також і належитість за календарь і инші замовлені книжки та жертви на українські національні цілі. Звертаємо увагу на нові поштові приписи (лист 15 сот., урядова поштова картка 8 сот., инші 10 сот.).

Одночасно з висилкою грошей треба повідомляти поштовою карткою, на що призначають ся гроші.

Адміністрація.

Зміст: М. Троцький. Справа поневолених націй. — Російська преса в справі відокремлення Галичини. — Проф. др. Дітріх Шефер. Росія як азійська держава. — Др. Михайло Лозинський. Михайло Павлик, його житте і діяльність. — Полонений Учень. Перша колючка. — Др. О. Назарук. Над Стрипою. IV. З Зарванці до бойової лінії. — Архикнязь Вільгельм. — З поезій полоненого О. Кобця. Такі усмішки чарівні. — Андрій Бабюк. Гість знід Погутор. — Др. В. Геринович. Листи з поля бою. — І. Н. Огляд воєнних подій. Вісти. Піонірска сотня У. С. С. до полонених України. Румунія, шлях Дунаю й Україна. Українська справа між воєнними цілями „Незалежного Комітету“. Росія, інородці й Німці. Українізація православної церкви на Волині. Вечір пам'яті Шевченка у Володимирі Волинським. Являк в укр. школах на Волині. З листів полонених. Вржіння російського журналіста. — Бібліографія. — Виказ жертв.